

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

David Mikesz

Pojetí exteritoriality z právněhistorické perspektivy

Diplomová práce

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na *téma „Pojetí exteritoriality z právněhistorické perspektivy“* vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 26. července 2019

David Mikesz

Na tomto místě bych rád poděkoval JUDr. Mgr. Ondřeji Horákovi, Ph.D., za jeho konzultace, cenné rady a trpělivý přístup při psaní této diplomové práce.

Chtěl bych také poděkovat všem lidem, kteří mě podporovali a měli se mnou velkou trpělivost během mých studií, hlavně mojí rodině, přítelkyni a zejména mámě Lence Mikeszové.

Obsah

Seznam použitých zkratek	5
Úvod	6
1 Pojem exteritoriality	7
1.1 Výklad podle teorie exteritoriality	7
1.2 Odklon od teorie fikce	11
1.3 Prvorepublikové pojetí exteritoriality	12
1.4 Překonání teorie exteritoriality	14
1.5 K exteritorialitě a územní výsosti	15
2 Exteritoriální osoby v meziválečné ČSR	18
2.1 Diplomatictí zástupci	20
2.1.1 Druhy diplomatických zástupců	20
2.1.2 Počátek a konec trvání exteritoriality	22
2.2 Hlavy státu	23
2.3 Vojenské síly	24
3 Obsah exteritoriality v meziválečné ČSR	25
3.1 Obsah exteritoriality diplomatických zástupců	25
3.1.1 Nedotknutelnost	25
3.1.2 Vynětí z trestního soudnictví	28
3.1.3 Vynětí z civilního soudnictví	30
3.1.3 Vynětí ze svědecké povinnosti	32
3.1.4 Vynětí z působnosti správních předpisů a výsady ve finančním právu	32
3.2 Obsah exteritoriality hlav státu	34
3.3 Obsah exteritoriality vojenských sil	34
4 Některé zvláštní případy exteritoriality v ČSR	36
4.1 Exteritoriální nájem přístavního pásma v Hamburku	36
4.1.1 Právo exteritoriality	38
4.2 Postavení Lichtenštejnů z pohledu mezinárodního práva	39
4.2.1 Právo exteritoriality	40
Závěr	45
Seznam použité literatury	47
Shrnutí	51
Summary	51
Klíčová slova	51
Key words	51

Seznam použitých zkratek

Ex.	Exteritorialita/Exteritoriální
Ex. os.	Exteritoriální osoby
Dipl. zást.	Diplomatictí zástupci
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
MS	Ministerstvo spravedlnosti
Vídeňská úmluva	Vídeňská úmluva o diplomatických stycích ze dne 18. dubna 1961
ČSR	Československá republika
Versailleská smlouva	Versailleská mírová smlouva ze dne 28. června 1919
Sb. z. s.	Sbírka zákonů soudních
ř. z.	Říšský zákoník
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
Sb.	Sbírka zákonů
An.	Anonymní autor

Úvod

Tato práce se zabývá vývojem institutu exterritoriality a jeho proměnami v teorii i praxi, a to zejména z pohledu meziválečných autorů zaměřujících se na mezinárodní právo. Zaměřuje se primárně na pojetí exterritoriality jako institutu mezinárodního práva veřejného, který zahrnuje diplomatické výsady a imunity a je výjimkou z územní výsosti státu. Nicméně exterritorialita se projevuje i v jiných právních odvětvích jako např. v právu trestním, civilním či správním. Primárním cílem je zjistit obsah a rozsah tohoto pojmu, a to zejména z pohledu meziválečné právní doktríny. Za tímto účelem jsou v souvislosti s dobovou literaturou analyzovány příslušné archivní materiály týkající se exterritoriality. Základní hypotézou práce je, že MZV ČSR postupovalo v souladu s obecnou mezinárodněprávní teorií i praxí.

V době po první světové válce byl nejvýznamnějším československým autorem v oblasti mezinárodního práva veřejného Antonín Hobza. Hobza se zabýval exterritorialitou už v prvním díle *Práva mezinárodního* z roku 1915 a následně ve dvou dílech *Úvodu do mezinárodního práva mírového* z roku 1933 a 1935. Dalším významným autorem v této oblasti a Hobzovým žákem byl Vladimír Vochoč, jenž zpracoval příspěvky z oblasti diplomatického práva ve *Slovníku veřejného práva*. Z jiných autorů, kteří se alespoň částečně zaobírali exterritorialitou lze uvést také Karla Kadlece, Jaromíra Sedláčka či Františka Weyra.

Diplomová práce je dělena do čtyř kapitol. V první kapitole se zabývám pojmem exterritoriality, jeho vývojem (zejména v souvislosti s teorií exterritoriality) a užitím v moderním právu. V druhé kapitole je popsán okruh exterritoriálních osob a znázorněn jeho vývoj z meziválečné teorie a praxe, resp. jeho geneze dle Vídeňské konference (1815). Třetí kapitola analyzuje obsah exterritoriality, zejména diplomatických zástupců a hlav států, jejichž postavení je analogické. Výčet výsad a imunit uvedených v této práci však není taxativní, v bilaterální vztazích se samozřejmě státy mohly libovolně odchýlit od obecné praxe. První a základní uvedenou výsadou je nedotknutelnost. Popsán je nejen její obsah, ale též vztah k jurisdikčním exempcím a celkově k exterritorialitě (práce vychází z premisy, že se nejedná o synonyma). Následující podkapitoly jsou věnovány exempci ze soudnictví (trestního, civilního a správního), případným výjimkám a její vnitrostátní úpravě v meziválečném ČSR. Závěrečnou (ale neméně významnou) podkapitolu tvoří výsady ve správním právu a fiskální exempce. Čtvrtá kapitola se zabývá dvěma zvláštními případy exterritoriality z československé meziválečné praxe, a to přístavem v Hamburku a právním postavením rodu Lichtenštejnů.

1 Pojem exterritoriality

„Exterritoriální – mimo obvod státního území jsoucí, tamějším zákonům nepodrobený.“¹

1.1 Výklad podle teorie exterritoriality

Teorie exterritoriality (dále také „ex.“), tak jak je popsána v díle Huga Grotia *De iure belli ac pacis* z roku 1625, znamená, že se vyslanci (legáti) prostřednictvím (právní) fikce považují za ty, kteří je vyslali. V důsledku této fikce se velvyslanci nacházejí mimo území (*extra territorium*²) přijímajícího státu.³

Historicky teorie ex. souvisí s postavením vyslanců, resp. diplomatických zástupců, jako jedna z koncepcí diplomatických výsad a imunit.⁴ Předchůdcem jí dle Vladimíra Vochoče byla římskoprávní zásada *ius revocandi domum* (zástupcům některých měst závislých na Římu přísluší právo vést spory před jejich domácími soudy i v těch věcech, pro něž by jinak byly příslušné soudy v Římě), jejím zastáncem byl např. Alberico Gentili, který jako první přiznává vyslanci právo být souzen ve svém domácím státě.⁵

Myšlenka, že se vyslanci neřídí právní řádem státu své mise (*civili iure populi apud quem vivunt non tenentur*), se objevila již v díle Pierra Ayraulta z roku 1572 *L'ordre, formalité et instruction judiciaire dont leas ancies Grecs et Romains ont usée es accusations publiques conférés au stil et usage de nostr France*,⁶ ale nejpodrobněji je zpracovaná až v díle Huga

¹ KADLEC, Karel. Exterritoriální. In OTTO, Jan (edd.). *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 8. Praha: Paseka, 1997, s. 970 (1. vyd. 1894).

² Pojem exterritorialita bývá někdy uváděn jako extraterritorialita, v rámci koncepce diplomatických výsad a imunit se jedná o synonyma. Pojem se začal pravidelně objevovat v dílech autorů navazujících na Grotia, např. „*extraterritorialitas*“ v díle *Jus naturae and Jus Gentium* z roku 1749 Christiana Wolffa, „*exterritorialité*“ ve francouzštině a „*exterritorialität*“ v němčině, jak je koncipoval Georg Friedrich von Martens ve svém díle *Précis Du Droit Des Gens Moderne De L'europe, Fondé Sur Les Traités Et L'usage* z roku 1801, srov. SATOW, Ernest. *Guide to Diplomatic Practice*. London: Longmans, Green & co, 1922, s. 249. „Exterritorialita“ je pouze kratším a tím i pohodlnějším výrazem než „extraterritorialita“ nebo též „extra-teritorialita“, srov. An. Exterritoriality. *Law Magazine and Law Review*, 1894, roč. 19, č. 2, s. 143-154, z modernějších publikací taktéž BUREŠ, Pavel. Exterritorialita. In SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (edd). *Encyklopedie českých právních dějin*. 1. svazek. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 452.

³ GROTIUS, Hugo. *On the Law of War and Peace Three Books*. Přeložil F. W. KELSEY. Oxford: Clarendon Press, 1925, 2. kniha, 18. kapitola, s. 443.

⁴ Pro účely této diplomové práce bude pojem výsad a imunit užíván jako souhrn veškerých privilegií, resp. skutečností, které odlišují postavení exterritoriálních osob a od jiných cizinců. Nicméně výsadu lze chápat jako skutečnost pozitivního charakteru, zatímco imunitu jako skutečnost negativní. Meziváleční autoři užívají pojmu exempce (*exemption*, vynětí), jelikož na rozdíl od dnešní doby nepanovala obecná shoda, zdali se jedná o exempci materiální nebo procesní, tj. imunitu (k tomu viz kap. 1.3). Srov. ADAMOVIČ, Karolína, KŘÍŽKOVSKÝ, Ladislav. *Stručné dějiny diplomacie*. Praha: C.H. Beck, 2002, s. 133.

⁵ VOCHOČ, Vladimír. Exterritorialita. In HÁCHA, Emil (ed). *Slovník veřejného práva československého*. Díl 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 574 (1. vydání 1929).

⁶ GULLOVÁ, Soňa. *Mezinárodní obchodní a diplomatický protokol*. 3. vydání. Praha: Grada, 2013, s. 179.

Grotia⁷. Práva vyslanců uvedená v tomto díle, jako např. nedotknutelnost své osoby, doprovodu a majetku nebo i právo být přijat panovníkem, právo cizího panovníka je odmítnout apod., se staly obecně uznávanými mezinárodněprávními obyčejí, a také inspirací pro další autory (Vattel, Bynkershoek), ale i pro moderní kodifikace, např. pro Vídeňskou úmluvu o diplomatických stycích.⁸

Grotius dále rozvinul Ayraultovu myšlenku, že vyslanci jsou právní fikcí považováni, jako by se nacházeli na území, které je mimo území státu přijímajícího a na základě zásady *par in parem non habet potestatem imperium*⁹ nebylo vůči vyslanci možno učinit jakékoli úkony ze strany orgánů veřejné moci. Jinými slovy lze říct, že vyslanec se prostřednictvím fikce považoval za toho (panovníka), který jej vyslal. Dle Grotia je již akceptovaným pravidlem, že obecný zvyk (který stanoví, že osoby žijící na cizím státním území podléhají právu této země), připouští výjimku v případě vyslanců. V důsledku této fikce se velvyslanci nacházejí mimo působnost právního řádu přijímajícího státu. V případě, že diplomat spáchá trestný čin, nelze jej potrestat ve státě přijímajícím, u méně závažných trestných činů by se trestní odpovědnost vyslance neměla dovozovat vůbec. Ovšem pokud půjde o trestný čin obzvláště krutý či závažný, lze vyslance vyhostit a současně požadovat po vysílajícím státu, aby jej potrestal nebo vydal k potrestání. Vyslance lze v sebeobraně i zabít, ale jen pokud užije nebo se pokusí užít ozbrojené síly. Podobná práva jako vyslanec mají i členové jeho doprovodu (*diplomatic suite*), pokud se dopustí trestného činu, může přijímající stát požadovat po vyslanci jejich vydání, ale nemůže je sám ihned potrestat.¹⁰

Ratio ex. spočívá v tom, že *ius civile*¹¹ jsou ve státě podrobena všichni poddaní (*subditi*), tedy občané (*cives*) a dočasní poddaní (*subditi temporarii*), ale žádné jiné osoby. A právě z toho vychází i teorie exterritoriality. Velvyslanec není poddaným, nepodléhá tedy právnímu řádu přijímajícího státu a je opravdu (právně) *extra territorium*.¹² V tomto duchu se vyjádřil i Cornelius van Bynkershoek ve svém díle *De foro competente legatorum* z roku 1721, kde

⁷ GROTIUS: *On the Law...*, s. 438-450.

⁸ GULLOVÁ: *Mezinárodní obchodní...*, s. 179.

⁹ Zásada suverénní rovnosti všech států, jak uvedl již Bartolus de Saxofferato, srov. SEIDL-HOHENVELDERN, Ignaz. *Mezinárodní právo veřejné*. 3. vydání. Přeložila M. PAUKNEROVÁ. Praha: ASPI Publishing, 2006, s. 257, v tomto případě znamená, že panovník nemůže nad jiným panovníkem vykonávat suverénní moc, a tím pádem ani nad vyslancem, který je za svého panovníka fiktivně považován.

¹⁰ GROTIUS: *On the Law...*, s. 440-449.

¹¹ V 17. století přirozenoprávní autoři (Grotius a v zásadě i postgrotiáni) rozdělili právo na *ius civile* (právo vnitrostátní), *ius gentium* a *ius naturale* (přirozené právo), navíc se užívalo taktéž *ius commune*, právo obecně platné, mající původ v římském právu, srov. VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 574.

¹² Tamtéž.

uvedl, že vyslanec (*legatus*) není naším občanem přijímajícího státu (*civis*), není ani jeho obyvatelem (*incola*), nepřišel do něj s úmyslem zřídit si své bydliště, které by bylo ústředím pro jeho záležitosti a majetek. Je pouze cizincem (*peregrinus*), který požívá pohostinnosti státu, do kterého byl vyslán, aby v něm mohl vykonávat činnost pro svého panovníka. Vyslanci jsou vyňati z moci toho, k němuž jsou vysláni, dokud vykonávají povinnosti svého úřadu. Pokud by se změnil jejich stav a již nevykonávali funkci jako zástupci svého panovníka, potom by se stali subjektem práv přijímajícího státu.¹³

Nejprve teorie ex. představovala jen onu konstrukci výsad a imunit samotných vyslanců, ale s postupem času z ní začala teorie i praxe vyvozovat mnohem rozsáhlejší důsledky, tedy že mimo území státu se nachází nejen diplomat a jeho doprovod, jak uvedl Grotius, ale i samotná budova, v níž vyslanec přebývá.¹⁴ Stále extenzivnější aplikace teorie ex. vedly během 18. století k situacím, kdy se v důsledku této fikce v Evropě nacházely mimo území státu celé městské části. V Římě, Madridu, Benátkách a ve Frankfurtu nad Mohanem si vysílající státy vyhradily „*franchise du quartier*“ tak, aby vyňaly nejen budovu velvyslanectví, ale celé okolní předměstí z území daného státu, tedy i z působnosti trestních orgánů, čehož bohatě využívali zločinci. Úměrně vzrůstající kriminalitě v těchto čtvrtích rostl i odpor k přehnaně širokému pojetí ex.¹⁵ V těchto čtvrtích vykonával vyslanec mimo jiné i trestní jurisdikci nad členy své diplomatické mise a služebnictvem. Vochoč píše, že se v 17. a 18. století vyskytly případy, kdy vyslanec v přijímajícím státě odsoudil člena svého služebnictva k smrti a sám výkon trestu zajistil.¹⁶

V souvislosti s širším pojetím ex. tak vznikl spor o právo poskytovat azyl v ex. budovách.¹⁷ Dle Grotia vyžaduje využití prostor velvyslanectví k udělení asyly zvláštní povolení ze strany přijímajícího státu.¹⁸ Již v druhé polovině 17. století se státy od této doktríny začínaly odchylovat, např. Británie, která si jednostranně vyhradila právo poskytovat azyl v budovách velvyslanectví jako mimořádné privilegium na ochranu politických uprchlíků. Lze ovšem najít i dva případy, kdy se přijímající stát této praxi vzepřel a po důrazných protestech, následovaných násilným vstupem do prostor ambasády, se uprchlíka zmocnil a následně uvěznil. Prvním byl v roce 1726 španělský baron Ripperda, kterému byl poskytnut azyl

¹³ BYNKERSHOEK, Cornelius van. *Monograph on the Jurisdiction over Ambassadors in Both Civil and Criminal Cases*. Přeložil G. CUMBERLEGE. Oxford: Clarendon Press, 1946, s. 43.

¹⁴ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 575.

¹⁵ DENZA, Eileen. *Diplomatic law: commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*. 4. vydání. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 111.

¹⁶ VOCHOČ, Vladimír. *Diplomatické zástupci*. In HÁCHA, Emil (ed.). *Slovník veřejného práva československého*. 1. díl. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 372 (1. vydání 1929).

¹⁷ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 575.

¹⁸ DENZA: *Diplomatic law...*, s. 110.

na britské ambasádě v Madridu a dále v roce 1747 švédský kupec Springer, taktéž na britské ambasádě ve Stockholmu. Tuto státní praxi poskytování azylu v budovách velvyslanectví kritizoval ve svých dílech už Emmerich de Vattel, který se v roce 1750 vyjádřil jasně proti právu států udělovat azyl v ex. prostorech, ohledně případu Ripperda souhlasil, že ve velmi výjimečných případech, kdy by hrozilo přijímajícímu státu nebezpečí, může hlava státu nechat uprchlíka zatknout i v budově velvyslanectví.¹⁹

*„Exterritorialita jest výjimka ze zásady, že každá osoba i věc podrobena jest moci onoho státu, v jehož území se nalézá. Exterritorialita vyjímá tedy ze zvláštních příčin určité osoby a věci z teritoriálního obvodu, v němž se skutečně nalézají, a dává místo fikci, že ony osoby nebo věci vlastní své území neopustily, že tedy jsou ještě ve vlastním dřívějším území.“*²⁰ Toto pojetí z Ottova slovníku z roku 1894 je charakteristické pro 18. a 19. století, protože stále spočívá na fikci v souladu Grotiovou s teorií ex. a zároveň zahrnuje jak osoby, tak i věci. Stejnou doktrínu zastává i Všeobecný slovník právní, dle kterého se za ex. považuje *„poměr spočívající v mezinárodním právu, moci kteréhož určité osoby a věci ze státní moci toho území, v němž se nacházejí, jsou vyňaty a na základě fikce ve svých právních vztazích tak se posuzují, jako by ještě ve své vlasti prodlévaly,“*²¹ výše uvedené však neplatí neomezeně, zvláště pak, protože by docházelo k různým kolizím, je třeba tento institut vykládat restriktivně.²² Z uvedených pojetí vyplývají (resp. doplňují je) následující zásady:

1. Postavení ex. os. se posuzuje zpravidla dle právního řádu vysílajícího státu
2. Vůči ex. os. a ex. věcem nelze uplatňovat jakákoli vnitřní výsostná práva cizího státu, včetně úkonů policie a soudu.
3. Práva ex. požívají také osoby a věci, které jsou ve státním, rodinném či majetkovém poměru vůči ex. os., nebo také osoby v jejich službách.
4. Zakazuje se uplatnění jakékoli bezprostřední moci vůči ex. os.
5. Práva, které z ex. plynou, trvají jen dokud trvá jejich právní důvod.

¹⁹ DENZA: *Diplomatic law...*, s. 111.

²⁰ KADLEC, Karel. Exterritorialita. In OTTO, Jan (edd.). *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 8. Praha: Paseka, 1997, s. 969-970 (1. vydání 1894).

²¹ VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní*. Díl 1. Praha: Wolters Kluwer, 2009, s. 458-460.

²² Tamtéž.

6. Obvykle se dle právního řádu cizího státu posuzují veškeré právní poměry ex. os. k nemovitým věcem a ty, v nichž tato osoba vystupuje mimo své veřejnoprávní postavení.²³

1.2 Odklon od teorie fikce

Ke konci 19. století je už v literatuře viditelný odklon části autorů od teorie fikce (naproti tomu i v 20. století se stále objevovali její zastánci, např. Lassa Francis Lawrence Oppenheim, Franz Eduard Ritter von Liszt nebo Antonín Hobza²⁴), ex. začíná být vnímána, ne jako fikce, ale jako vhodný způsob, jak vyjádřit skutečnost, že přijímající stát nemá v prostorech mise žádnou pravomoc k vymáhání práv (což je ale podstata principu nedotknutelnosti, viz kapitola 3.1.1), to ale neznamená, že trestné činy nebo právní úkony, k nimž došlo v ex. prostorech, musí být považovány za trestné činy na území vysílajícího státu.²⁵ Jedním z hlavních kritiků byl François Pietri. Ten zacházel s ex. jako s rozšířením výsad udělených velvyslancům a konzulům. Zároveň kritizoval pojetí ex. jako fikce, a to kvůli způsobu, kterým spojovala osobní výsady typické pro pozdní středověk a dobu absolutistických panovníků s principem teritoriální suverenity, jenž se v právních řádech států ve větší míře rozšířil až v 19. století.²⁶

Jedním z hlavních důvodů odporu vůči ex. byl bezpochyby ten, že v moderním právním státě jsou právnímu řádu podrobeny všechny osoby. Názory, které byly podkladem pro teorii fikce, už byly překonány a nebyl činěn rozdíl mezi *subditi* a *peregrini*. I kdyby byl vyslanec dále považován za osobu extra territorium, stále by na něj mohly dopadat některá ustanovení právního řádu státu přijímajícího (např. díky rozšířené působnosti trestních zákonů²⁷), protože ten v moderních státech nepůsobí jen vně státních hranic.²⁸

²³ VESELÝ: *Všeobecný slovník...*, s. 458-460.

²⁴ K tomu Hobza uvádí, že samotné pojetí ex. je sice matoucí (proto někteří autoři hovoří spíše o imunitách nebo prerogativách), ale na druhou stranu už je zažité a jakýmkoli pochybnostem se lze vyhnout správnou interpretací pojmu. Dále argumentuje, že „pro zamítnutí vžitého názvu nestačí zjištění, že spočívá na fikci nebo že nekryje plně všechny případy – jinak bychom musili zamítnouti téměř všechny základní názvy právníkové“. Ze správně interpretovaného pojmu ex. dle něj vyplývá, že pokud někdo spáchá trestný čin v budově velvyslanectví, tak to neznamená, že jej spáchal na cizím území. Srov. HOBZA, Antonín. *Úvod do mezinárodního práva mírového*. Díl 2. Praha: vlastní náklad, 1935, s. 276.

²⁵ DENZA: *Diplomatic law...*, s. 111.

²⁶ HOWLAND, Douglas. *International Law and Japanese Sovereignty: The Emerging Global Order in the 19th Century*. Milwaukee: Springer, 2016, s. 61.

²⁷ Např. § 39 a 40 zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění zákona č. 178/1924 Sb. z. a n.

²⁸ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 575.

Projevem zvýšené potřeby ochrany zahraničních misí (teorie ex. již jako zdůvodnění výsad a imunit nepostačovala) byla hlubší snaha zakotvit v mezinárodním právu povinnosti státu chránit všechn cizí majetek, v důsledku čehož proběhlo na začátku 20. století několik kodifikačních pokusů sumarizovat ochranu diplomatické mise. Prvním byl návrh Cambridgského sezení Institutu mezinárodního práva ze dne 13. září 1895 „*Règlement sur les Immunités diplomatiques*“,²⁹ který v původním návrhu obsahoval termín nedotknutelnost k označení povinnosti chránit neobvykle přísnými tresty od všech trestných činů, zranění či násilí ze strany obyvatel země a dále také pojem ex. jako označení povinnosti zdržet se opatření v oblasti vymáhání práva (což je paradoxně obvyklý význam nedotknutelnosti). Do konečné verze však články o imunitách a výsadách zahrnuté nebyly.³⁰

1.3 Prvorepublikové pojetí exteritoriality

Antonín Hobza v druhém díle *Úvodu do mezinárodního práva* z roku 1935 píše, že: „*Exteritorialita čili imunita znamená částečné vyjmutí z podřízenosti zákonům a jurisdikci jistého teritoria, jedná se o jurisdikci v širším smyslu, totiž o uplatňování moci výkonné vůbec, nejen pravomoci soudní. Název exteritoriality spočívá na fikci jakoby obydlí vyslancovo, popř. jiné stejně oprávněné osoby, bylo mimo teritorium, o než se jedná, a tvořilo součást teritoria státu vysílajícího... ..exteritorialita se zakládá na šetrnosti k cizímu státu a k osobám a věcem, které představují suverenitu a práva onoho státu.*“³¹ V souladu se státoprávní doktrínou a vývojem mezinárodního práva už prof. Hobza uvádí, že se jedná o jistý druh omezení státní výsosti (resp. územní).³²

Oproti tomu Vochoč uvádí, že teorie ex. již nepochybně patří minulosti, stejně jako jiní autoři (Pietri, Fauchille, Moore) mezinárodního práva v 20. století již nezastává teorii fikce a k tomu definuje ex. jako: „*Pojem práva mezinárodního, kterého doposud užívá praxe států i autoři práva mezinárodního k soubornému označení postavení diplomatických zástupců, hlav států, vojenských sil na cizím státním území (v cizích státních vodách).*“³³ V 20. století podle něj již není v teorii mezinárodního práva pro ex. místo. Stejně tak se jí přestala dovolávat i praxe států (kodifikace práva mezinárodního pro Panamerickou unii³⁴, Americký institut práva mezinárodního). Negativní stanovisko zastával i vůči samotnému pojmu ex. Byl dle něj

²⁹ VOCHOČ: Exteritorialita..., s. 374.

³⁰ ADAMOVIČ, KRÍŽKOVSKÝ: *Stručné dějiny...*, s. 126.

³¹ HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 276.

³² Další např. coimperium, kapitulací smlouvy, státní služebnosti. Tamtéž s. 194.

³³ VOCHOČ: Exteritorialita..., s. 571-572.

³⁴ Havanská Úmluva o diplomatických zástupcích z roku 1928.

zavádějící, škodlivý a nešlo jej zcela oprostít z teorie fikce. Dalším problémem byla bezpochyby mnohoznačnost, kdy po opuštění teorie ex. získal tento pojem mnoho různých významů. Jednou je tento pojem použit jako souhrn diplomatických výsad a imunit, jindy jako jednotlivé výsady (viz výše), v 20. a 30. letech 20. století nabývá v literatuře nejčastěji významu jako exempce ze soudnictví (někdy procesního, jindy hmotněprávního charakteru).³⁵

Na téma, zdali se v případě ex. jedná o procesní (imunitu) či materiální exempci z trestního soudnictví vedlo v roce 1937 Ministerstvo zahraničních věcí (dále také „MZV“) spor s Ministerstvem spravedlnosti (dále také „MS“). MS zastávalo stanovisko, že výsada ex. není hmotněprávního charakteru (beztrestnost), ale že se jedná pouze o privilegium procesní (nestíhatelnost). Pokud se dopustí diplomatický zástupce v ČSR trestného činu vzniká trestní nárok okamžitě, pouze jej nelze uplatnit po dobu trvání výsady ex. Pokud ex. odpadne a uplyne i přiměřená lhůta k opuštění státu, lze již dříve vzniklý nárok uplatnit ex post. Stejně by mohl být stíhán, pokud se později vrátí nebo jen projede přes toto území. Naproti tomu MZV zastávalo pojetí hmotněprávní, tedy beztrestnost, a to odůvodňuje hlavně principem vhodnosti. Hlavním účelem diplomatických výsad je poskytnout nerušený výkon funkce diplomatického zástupce, tyto výsady jim však jsou přiznávány hlavně v zájmu států vysílajících, pokud by došlo k stíhání diplomatického zástupce ex post, mohly by být odhaleny okolnosti, jejichž utajení je v zájmu vysílajícího státu. Dále v civilním soudnictví, pokud právo ex. skončí a osoba opustí daný stát, mohla by být (v případě procesního pojetí ex.) vůči ní vedena exekuce. Mohlo by tedy dojít k absurdním situacím, kdy si diplomatický zástupce zapomene některé věci ve státě přijímajícím a ty by mu byly poté v exekuci zabaveny, protože již sám nepožívá práva ex. Z uvedených důvodů se obě ministerstva shodla, že budou řešit jednotlivé případy individuálně vůči každému státu, v souladu se zásadou vzájemnosti.³⁶

Z Vochočova pojetí ex. zjevně vycházelo i MZV, které ve svém přípisu z roku 1950 podává následující vysvětlení: *„Exteritorialita je pojem, jímž se označuje souhrn všech skutečností, charakterizujících výjimečnost postavení diplomatických zástupců. Tyto skutečnosti však nenajdeme v nějaké právní normě, protože takové není. Exteritoriální právo je právem zvykovým, které se vyvinulo postupem času z dávnějších dob, a tak jak v různých státech bylo přizpůsobováno potřebám a poměrům, jeví se i dnes ne zcela jednotným... jeho*

³⁵ VOCHOČ: Exteritorialita..., s. 576.

³⁶ Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. Výklad MZV k pojmu *exteriority*.

společným znakem je zvláštní postavení exteritoriální osoby, zakládající její nezávislost vůči státu, na jehož území tato osoba se nalézá.³⁷

1.4 Překonání teorie exteritoriality

Na přelomu 20. století se začala čím dál více projevat tendence států kodifikovat diplomatické výsady a imunity, což mělo své ratio. Přeci jen obyčejové právo, mnohdy partikulárně upravené, nedokázalo s ohledem na právní jistotu uspokojit potřeby společnosti a moderních států. Jedním z prvních kodifikačních pokusů byl výše zmíněný Cambridžský reglement z roku 1895, Z dalších např. *Project of the American Institute of International Law* z roku 1925, *Draft Code of the International Law Association of Japan* z roku 1926, *Project of the International Commission of American Jurists* z roku 1927, Havanskou úmluvu o diplomatických zástupcích z roku 1928³⁸, *Resolution of the Institute of International Law, New York* z roku 1929 či *Harvard Draft Convention on Diplomatic Privileges and Immunities* z roku 1932.³⁹ Po druhé světové válce též Úmluvu o výsadách a imunitách OSN z roku 1946⁴⁰ a Úmluvu o výsadách a imunitách mezinárodních odborných organizací z roku 1947⁴¹. Vrcholem této snahy bylo přijetí Vídeňské úmluvy o diplomatických stycích⁴², která nahrazuje dosavadní právo obyčejové.⁴³

V 50. letech 20. století již byla kritika vůči ex. akceptována všeobecně, resp. teorie fikce byla již považována za překonanou, viz rozhodnutí Nejvyššího restitučního soudu v Berlíně v případě Tietz a ostatní vs. Bulharská lidová republika (spor ohledně restitučního nároku dědiců jedné z obětí Norimberských zákonů, které byl konfiskován dům v Berlíně, který mezitím přešel do vlastnictví právě Bulharska, které jej mělo využívat jako velvyslanectví). V tomto rozhodnutí soud uvedl, že ex., jako starší doktrína pojetí diplomatických výsad, již

³⁷ Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. *Výklad MZV k pojmu exteritoriality.*

³⁸ Vochoč k tomu uvádí, že Americký institut práva mezinárodního, která připravoval kodifikaci pro Panamerickou unii, stanovil výslovně, že velvyslanectví i obydlí diplomatické mise nepožívá výsady exteritoriality, shodně též první práce kodifikační komise a negativní stanoviska států Švédska, Švýcarska, Řecka, Estonska, Egyptu, Rakouska i Německá vůči teorii ex., viz VOCHOČ: *Exteritorialita...*, s. 576.

³⁹ BARKER, Craig J. *The Protection of Diplomatic Personnel.* Abingdon: Routledge, 2016, s. 54.

⁴⁰ Vyhláška ministra zahraničních věcí ze dne 9. července 1956 o přístupu Československé republiky k Úmluvě o výsadách a imunitách Organizace spojených národů schválené Valným shromážděním Organizace spojených národů dne 13. února 1946, č. 52/1956 Sb.

⁴¹ Vyhláška ministra zahraničních věcí ze dne 30. ledna 1968 o Úmluvě o výsadách a imunitách mezinárodních odborných organizací č. 21/1968 Sb.

⁴² Vyhláška ministra zahraničních věcí ze dne 10. června 1964 o Vídeňské úmluvě o diplomatických stycích, č. 157/1964 Sb.

⁴³ ADAMOVIČ, KŘÍŽKOVSKÝ: *Stručné dějiny...*, s. 133.

nenachází v dnešní teorii ani praxi mezinárodního práva zastání, a proto ji nelze v tomto (ani jiném) případě aplikovat.^{44, 45}

V roce 1957 se k návrhům článků Vídeňské úmluvy vyjádřil Gerald Fitzmaurice, který poznamenal, že by bylo užitečné začlenit do návrhu názor Komise pro mezinárodní právo OSN na pojetí diplomatických výsad a imunit. Jako zvláštní zpravodaj, který zpracovával tento návrh, ve svém komentáři uvedl hlavní teorie – exterritoriality, funkční a reprezentativní. Sám vyjádřil přesvědčení, že teorie funkční je nejpřílehavější, teorie ex. nebyla brána v potaz a ani důkladně zkoumána a další teorie byly podrobeny vážné kritice. Nakonec byla, ačkoli taky kritizována, nejbližší skutečnosti teorie funkční, a to z prostého důvodu, že nebylo možné, jak prokázaly mnohé studie z mezinárodního práva, aby diplomatictí zástupci vykonávali své povinnosti, pokud jim nebyly poskytnuty určité imunity a práva.⁴⁶

Ve finálním návrhu připomněl sovětský delegát, že komise nepřijala teorii funkční jako jediné odůvodnění diplomatických výsad a imunity, díky jeho návrhu byla do textu Úmluvy přijata zmínka o tom, že výsady a imunity jsou uděleny diplomatickým misím jako reprezentantům států.⁴⁷ Tímto byla teorie funkční doplněna teorií reprezentativní (nevysvětlovala totiž některé ceremoniální pocty, jako právo na vlajku, daňové úlevy apod., které dipl. zást. k výkonu funkce nepotřebuje), někdy se hovoří též o teorii kombinované.⁴⁸

Celkovým opomenutím teorie ex. v kodifikačních pracích byla ex., jako historická fikce, zcela překonána a zdiskreditována. Slovy profesorky Denzy na závěr: „*Exterritoriality continues, however, to enjoy an astonishing afterlife in popular consciousness.*“⁴⁹

1.5 K exterritorialitě a územní výsosti

Ačkoli teorie ex. je již minulostí, samotný pojem přetrval dodnes. „*Exterritorialita je vynětí z územní výsosti přijímajícího státu. Vztahuje se na diplomatické mise na základě obecného mezinárodního práva, případně podle smluv i na cizí vojenské základny a jednotky. V obdobné situaci jsou lodě a letadla v oblasti volného moře.*“⁵⁰ Za exterritoriální se považují

⁴⁴ MACCHESNEY, Brunson. Tietz v. Bulgaria. *The American Journal of International Law*, 1960, roč. 54, č. 1, s. 165-188.

⁴⁵ DENZA: *Diplomatic law...*, s. 111.

⁴⁶ Tamtéž, s. 10.

⁴⁷ Tamtéž, s. 11.

⁴⁸ GULLOVÁ: *Mezinárodní obchodní...*, s. 180.

⁴⁹ DENZA: *Diplomatic law...*, s. 11.

⁵⁰ ŠTURMA, Pavel. Exterritorialita. In HENDRYCH, Dušan a kol. (ed). *Právníký slovník* [online]. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009 [cit. 30. června 2019]. Dostupné na <<https://www.beck-online.cz/bo/document-view.seam?documentId=nnptembqhfwp64zrguxgk6dumvzgs5dpojuwc3djorqq&groupIndex=0&rowIndex=0>>.

osoby nebo věci, které nepodléhají impériu (právní, resp. územní výsosti) jiného státu.⁵¹ Pro upřesnění, postavení dipl. zást. bylo chápáno jako výjimka z územní výsosti již od doby, kdy začala obecná praxe rozlišovat *dominium a imperium*.

Počátky rozlišování *dominia* a *impéria* lze najít v dílech autorů v dobách postglosátorských (např. Bartolus de Saxoferrato), ale k faktickému přijetí tohoto rozdělení v právní doktríně dochází až na konci 19. století. Zejména jej lze nalézt v díle Geoga Jellinka, který se vymezuje proti dosavadnímu věcně-právnímu pojetí státního území a sám je zastáncem pojetí osobně-právního, které důsledně tyto dva pojmy rozlišuje.⁵² Díky tomuto rozlišování není zapotřebí *ex. chápat* jako fikci, ale lze ji vysvětlit jako omezení státního impéria.

„Výsost územní zabírá zásadně všechny na území se nalézající věci, také věci nemovité, náležející osobám exteritoriálním, státní moc, pokud jest tímto vztahem prostorově omezena, nazýváme výsostí územní (moc teritoriální), jest to impérium, nikoliv dominium, mezinárodně uznaná vláda uvnitř území, nikoliv věcné právo k území.“⁵³

Každý stát vykonává v rámci své autonomní sféry vládu⁵⁴ neboli právní paství.⁵⁵ *„Impérium je samostatný předpoklad a důsledek státní existence a vzájemného styku států, pokud pozitivní právo mezinárodní neobsahuje omezujících norem, trvá volnost každého člena, již nesmí jiný člen omezovati, aniž by se dopustil porušení mezinárodního práva.“⁵⁶* Jeho projevem je možnost státu závazným způsobem stanovit pravidla chování jednotlivců⁵⁷, kteří se nacházejí na jeho území, jakož i v zajistit tyto pravidla případným donucením. Hranice právního panství jsou dány jak hranicemi státního území (v širším smyslu), tak osobní příslušností jednotlivců. Podle toho pak lze rozdělit právní panství, někdy také právní výsost státní, na výsost územní (*Gebietshoheit*) a výsost osobní (*Personalhoheit*).⁵⁸

V dnešní době, kdy došlo k překonání teorie exteritoriality, a tedy k přerušení vazby k diplomatickým výsadám a imunitám. Vídeňskou úmluvou byla teorie *ex. odmítnuta* (svým způsobem *omisivně*) a samotný pojem byl v tomto smyslu příliš zavádějící. Není proto neobvyklé subsumovat pod *ex. i jiné pojmy*. Zejména pak veřejnoprávních služebnosti a závazky (*pachtů a nájmu*), které jsou též výjimkou z principu územní výsosti (vojenských

⁵¹ BUREŠ: *Exteritorialita...*, s. 452-454.

⁵² NEUBAUER, Zdeněk. *Pojem státního území, studie státovědecká*. Praha: Orbis, 1933, s. 24-25.

⁵³ LISZT, Franz von. *Mezinárodní právo*. Přeložil K. RANDÉ. Praha: Otto, 1911, s. 30.

⁵⁴ Vládu v širším slova smyslu jako moc zákonodárnou, výkonnou i soudní.

⁵⁵ HOBZA, Antonín. *Právo mezinárodní*. Díl 1. Praha: vlastní náklad, 1915, s. 79.

⁵⁶ HOBZA, Antonín. *Úvod do mezinárodního práva mírového*. Díl 1. Praha: vlastní náklad, 1933, s. 168, 193.

⁵⁷ Vykonávat impérium neboli moc rozkazovací lze pouze nad lidmi. Srov. tamtéž.

⁵⁸ HOBZA: *Právo mezinárodní...*, s. 79.

základen, mezinárodních přístavů apod.). Tímto „rozšířením“ se ex. konečně důrazně odlišuje od nedotknutelnosti či jurisdikčních exempcí (k tomu viz kapitola 3.1).

Podstata veřejnoprávního nájmu či pachtu nespočívá v tom, že smluvní strany jsou státy, ale v tom, že jsou postoupena výsostná práva. Takto lze odlišit např. dědičný pacht hrobu Jana Ámose Komenského v Naardenu⁵⁹, který je ryze soukromoprávní povahy a nájem Hamburského přístavu, který má povahu veřejnoprávní (viz kapitola 4.1). Pokud je stát pouze vlastníkem, bez toho aniž by mu mezinárodní smlouvou byla založena výsostná práva, neliší se jeho postavení od postavení jakékoli jiné osoby soukromého práva (případně s výjimkou *courtoisie*, právně nezávazné mezinárodní zdvořilosti).

K tomuto širšímu pojetí se přiklání též tato diplomová práce, jelikož exteritorialita v původním smyslu stála na již překonaném obyčejovém právu, a to ji vázalo primárně k diplomatickým zástupcům. Avšak i Vochoč v závěru svého příspěvku ohledně ex. označí postavení válečné lodi za věcnou exteritorialitu,⁶⁰ v archivních materiálech se objevuje v souvislosti s Hamburským přístavem spojení obchodní exteritorialita apod. V současném, kodifikovaném mezinárodním právu není tedy důvodu, proč bychom nemohli např. i postavení některých mezinárodních organizací označit za exteritoriální.

Pojmu extrateritoriality užívá Evropský soud pro lidská práva, který se vyslovil pro extrateritoriální aplikaci lidských práv (při výkonu jejich extrateritoriální jurisdikce) u států, které jsou smluvními stranami Evropské úmluvy o ochraně lidských práv.⁶¹ „*Při extrateritorialitě dochází k uplatnění jurisdikce státu mimo vlastní státní území, a to na základě jurisdikce univerzální, personální, zastupující, delegované, jurisdikce z titulu ochrany nebo registrace. Diplomaté například podléhají personální jurisdikci vysílajícího státu, lodě a letadla a jiné objekty jsou v jurisdikci státu vlajky, jež je registruje v příslušných státních registrech.*“⁶² Pro zachování budoucí konformity (i přes to, že exteritorialita je původně jen zkratka pro extrateritorialitu) lze užívat výraz exteritorialita pro výjimky z územní výsosti (ambasády, veřejnoprávní nájmy, pachtu a služebnosti) a výraz extrateritorialita pro případy, kdy je jurisdikce státem aplikována mimo vlastní státní území.

⁵⁹ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 221. *Smlouva mezi ČSR a Nizozemským královstvím o dědičném pachtu valonského kostelíka v Naardenu.*

⁶⁰ VOCHOČ: Exteritorialita..., s. 594.

⁶¹ BUREŠ: Exteritorialita..., s. 453.

⁶² PULGRET, Miroslav. *Vybrané kapitoly jurisdikce státu v mezinárodním právu.* 2011. Disertační práce. Karlova univerzita, Právnická fakulta, s. 52.

2 Exteritoriální osoby v meziválečné ČSR

Jedná se o skupinu osob, označovaných též jako exteritoriálové, která z důvodu svého zvláštního postavení požívá určitých privilegií ve státě, na jehož území se nalézá. Podle všeobecně uznávaných zásad, resp. obyčejů mezinárodního práva požívají právo ex. na základě svého postavení především hlavy státu (někdy též uvedeni jako suveréni nebo panovníci), diplomatictí zástupci a členové jejich doprovodu, členové vyslancovy rodiny a domácí služebnictvo⁶³, cizí vojsko a cizí veřejné lodě a někdy i příslušníci evropských státu ve státech necivilizovaných dle kapitulacních smluv.⁶⁴ Rozsah ex. není u všech subjektů stejný, autoři se neshodují na rozsahu ani na jednotlivých výsadách, proto v praxi závisel zejména na reciprocitě.

Rozšiřování okruhu ex. os. bylo částečně projevem vzájemné nedůvěry států v cizí právní řády a částečně též snaha vyhnout se komplikacím. Postupnou asimilací právních řádů a celkově pokrokem v právní doktríně (a v důsledku z toho vyplývající vyšší mezistátní důvěry) postupně docházelo k opětovnému omezování.⁶⁵

Exteriorialita, jak ji interpretovala československá právní doktrína, naopak nepřislušela zásadně konzulům. Konzulové však také požívali jistých výsad, např. nebyli osvobozeni od svědecké povinnosti, ale neměli povinnost dostavit se k soudu (v takovém případě byli vyslýcháni ve svém příbytku či úřadu), trestněprávní a civilněprávní výsady pro konzuly však byly upraveny jen mezinárodními smlouvami, nikoli zákony.⁶⁶ Naproti tomu tzv. konzulové jurisdikční už měli výsady materiálně srovnatelné s exteriorialitou, např. nedotknutelnost, osvobození od placení tributu a všech osobních daní, neporušitelnost konzulátních budov, práva náboženská apod. Jejich jurisdikce souvisela s exteriorialitou cizího (evropského) obyvatelstva v Levantě a státech dálného východu.⁶⁷

Konzulům byla různými smlouvami (nikoli mezinárodním obyčejem jako u dipl. zást.) poskytnuta všechna nebo většina práv jako vyslancům, v některých směrech byla však jejich

⁶³ V závislosti na bilaterální povaze tradičního mezinárodního práva byla tato otázka upravena s každým státem zvlášť, některé státy přiznávaly služebnictvu plnou exteriorialitu, jiné pouze pokud tyto osoby byly státními občany vysílajícího státu. Viz kompletní seznam diplomatických vztahů ohledně úpravy ex. os. Československa s jednotlivými státy, Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, kartony č. 20-22.

⁶⁴ HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 277.

⁶⁵ Tamtéž, s. 280.

⁶⁶ Tamtéž, s. 287.

⁶⁷ Tamtéž, s. 289.

práva ještě obsáhlejší (jurisdikční konzulové⁶⁸). Vedli předběžná vyšetřování v trestních věcech svých krajanů proti příslušníkům státu, v nichž se nacházeli, předávali spisy i zločince do domovského státu, účastnili se vyšetřování, nalézacího řízení atd. V civilních záležitostech vystupovali jako rozhodci, přičemž stranám zůstalo zachováno právo odvolat se k domácímu soudu. Vykonávali také jurisdikci nespornou (*jurisdictio voluntaria, non contentiosa*). Práva konzulů v zemích východních byla upravena četnými smlouvami, uzavíranými již od 16. století, jako první Francií v první polovině 16. století, dále Anglií ve druhé polovině 16. století, Rakouskem v 17. století apod.⁶⁹ Dnes výsady a imunity konzulů upravuje Vídeňská úmluva o konzulárních stycích z roku 1963. Ex. dle obyčejového práva nepřísluší také zaměstnancům ministerstva zahraničních věcí v domovském státě.⁷⁰

Ohledně soudních řízení ve věcech ex. os. byl v rakouském soudnictví zřízen tzv. Soud nejvyššího dvorního maršálka, do jehož působnosti patřilo právě soudnictví ve věcech ex. os. (pokud se mu výslovně podrobili),⁷¹ dále příslušníků panovnických rodů a osob, jimž právo podléhat tomuto soudu udělil císař. Na tyto osoby bylo možné v rámci civilního řízení soudního podat žalobu pouze k tomuto soudu.⁷² V trestním řízení byl tento soud příslušný k provádění svědeckých výpovědí příslušníků panovnických rodů a přijímal oznámení o trestných činech spáchaných ex. os. Jejich služebnictvo však bylo podrobeno obecnému soudnictví.⁷³ Soud byl složen se ze čtyř *ad hoc* soudců z Vídeňského zemského soudu ve věcech šlechticů, ze čtyř radů magistrátu ve věcech nešlechticů a předsedal mu nejvyšší dvorní maršálek nebo jeho zástupce.⁷⁴ Jeho činnost byla upravena dvorskými dekrety z 6. října 1783, č. 196 sb. z. s., ze 14. října 1785, č. 481 sb. z. s., z 30. ledna 1795, č. 216 sb. z. s., a ze 14. června 1815, č. 1159 sb. z. s.⁷⁵ a též čl. III zákona č. 110/1895 ř. z. (Uvozovací zákon k jurisdikční normě). Proti rozhodnutí tohoto soudu bylo možné podávat opravné prostředky, v druhém stupni byl oprávněn rozhodovat Všeobecný apelační soud ve Vídni⁷⁶ a ve třetím Nejvyšší justiční úřad (později Nejvyšší soudní

⁶⁸ Pro srov. DAVID, Vladislav a kol. *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*. 2. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 46.

⁶⁹ KADLEC: *Exterritorialita...*, s. 970.

⁷⁰ Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. *Přípis MZV č. 72.394/P/46 ze dne 3. října 1946*.

⁷¹ Císařské rozhodnutí ze dne 25. ledna 1795.

⁷² SCHELLE, Karel, BÍLÝ, Jiří. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 249.

⁷³ KADLEC: *Exterritorialita...*, s. 970.

⁷⁴ SCHELLE, BÍLÝ: *Dějiny českého...*, s. 250.

⁷⁵ KADLEC: *Exterritorialita...*, s. 970.

⁷⁶ Dvorský dekret ze 14. října 1785 č. 481 Sb. z. s.

a kasační dvůr).^{77, 78} Tento soud formálně zanikl až 1. 4. 1921⁷⁹, jeho funkci částečně převzal Diplomatický protokol Ministerstva zahraničních věcí.⁸⁰

2.1 Diplomatické zástupci

Diplomatickým zástupcům je přiznáno právo *ex.*, aby mohli nerušeně vykonávat svoji funkci ve státě, v němž jsou pověřeni. Bez něj by byli víceméně závislí na dobré vůli vlády státu přijímajícího. Stejně tak by nemohli řádně plnit svou funkci, pokud by nebyla zaručena úplná svoboda posílat zprávy domovskému státu (ať už prostřednictvím dopisů, kurýrů či telegramů).⁸¹

Fauchille zastává názor, že toto právo jim přísluší i ve státech, jimiž projíždějí do státu svého pověření, a to za podmínky předchozího vyrozumění vlád těchto států, naproti tomu Oppenheim toto pokládá jen za dobrou vůli tranzitních států, resp. pokud jim je právo *ex.* poskytnuto, tak se jedná pouze o mezinárodní zdvořilost, podle něj právo *ex.* nevzniká bez vůle státu, přes jehož území dipl. zást. projíždí.⁸²

2.1.1 Druhy diplomatických zástupců

Do 17. století se pro vyslance panovníků užívalo pojmu *legatus*, později se pro nejvyšší diplomatické reprezentanty panovníků vžil pojem *ambassador*. Pro diplomatické zástupce jiných subjektů než panovníku (např. církví) se užívalo pojmu *nuntii*, ti sloužili pouze jako poslové (dříve též označováni jako heroldi) a *procuratores*, kteří (na rozdíl od nunciů) mohli jménem panovníka jednat v určitých záležitostech, které jim byly svěřeny.⁸³ Výraz diplomacie se objevil až v 18. století, přičemž se stal souhrnným názvem pro označení všech orgánů státu pro mezinárodní styky (osoby jsou označeny jako diplomaté, diplomatické zástupci nebo též diplomatické agenti). V širším smyslu zahrnuje pojem diplomacie jak úředníky vykonávající svou funkci v zahraničí, tak úředníky na ministerstvu zahraničních věcí. V užším smyslu se

⁷⁷ Císařské nařízení č. 69/1916 ř. z. ze dne 19. března 1916.

⁷⁸ SCHELLE, BÍLÝ: *Dějiny českého...*, s. 250.

⁷⁹ Kdy bylo zrušeno ustanovení čl. III, uvozovacího zákona k jurisdikční normě a to čl. I, zákona č. 161/1921 Sb. z. a n., kterým se mění některá ustanovení zákonů o soudní příslušnosti a soudním řízení v občanských věcech a o projednání pozůstalosti.

⁸⁰ Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. *Přípis MZV č. 72.394/P/46 ze dne 3. října 1946.*

⁸¹ Tamtéž. *Výklad MZV k pojmu exterritoriality.*

⁸² OPPENHEIM, Lassa Francis Lawrence. *International law*. London: Longmans, Green & co, 1906, s. 450-451.

⁸³ ADAMOVIČ, KRÍŽKOVSKÝ: *Stručné dějiny...*, s. 95.

jedná pouze o úředníky v zahraničí (a takto jej chápe obyčejové mezinárodní právo, pouze tito dipl. zást. tudíž požívají práva ex.).⁸⁴

Protože však mnohé státy vedly spory o druzích a hodnotách dipl. zást., byl na Vídeňském kongresu v roce 1815 a na konferenci v Cáchách v roce 1818 upraveny čtyři třídy dipl. zást.^{85, 86} Dne 19. března 1815 byl na Vídeňském kongresu přijat *Reglement sur le rang des agents diplomatiques* (přijetí aktu mělo zásadní význam pro mezinárodní právo, protože se jednalo o první kodifikaci týkající se okruhu os. ex., do tohoto kongresu byl pramenem práva v tomto směru o pouze mezinárodněprávní obyčej⁸⁷), který rozdělil dipl. zást. na 3 třídy. První byli velvyslanci, též zvaní *ambassadeurs*, dále legáti a nunciové (v posledních dvou případech se jedná o diplomatické zástupce církve, ale legát je na rozdíl od nuncia vždy kardinál a plní významnější mise). V druhé třídě se nacházeli vyslanci a ostatní dipl. zást., kteří byli pověřeni u hlavy státu (odpovídající prvorepublikovým mimořádným vyslancům) a církevní internunciové. Ve třídě třetí (resp. čtvrté po roce 1818) byli ustanovení *chargés d'affaires* (správcové vyslanectví).⁸⁸ Článkem I., přílohy 17. k *Reglementu Vídeňského kongresu* byla přiznána plná ex. všem dipl. zást. ze všech diplomatických tříd.⁸⁹

Vídeňský reglement dále stanovil, že pořadí dipl. zást. (kromě nunciů) v jednotlivých třídách se řídí dnem nástupu do jejich funkce. Cášským protokolem ze dne 21. listopadu 1818 byla mezi druhou a třetí třídu umístěna třída ministrů residentů.⁹⁰ Hlavním rozdílem mezi třídami bylo především pořadí (podle kterého měly být jednotlivé osoby přijímány např. ke slyšení u hlav států), dále že první tři třídy odevzdávaly pověřovací listiny hlavě státu přijímajícího, během slavnostního ceremoniálu, zatímco *chargés d'affaires* (kterých bylo užíváno např. při zahajování diplomatických styků) ministru zahraniční, v neposlední řadě požívali rozdílných ceremoniálních poctí aj. V období první republiky rozdíl mezi jednotlivými třídami v praxi vymizel, státy vysílaly zástupce z kterékoli třídy podle významu, který přikládaly stykům s přijímajícím státem a také dle nákladů (provoz velvyslanectví je obecně dražší než vyslanectví).⁹¹

⁸⁴ VOCHOČ: *Exteritorialita...*, s. 369.

⁸⁵ HOBZA: *Právo mezinárodní...*, s. 108.

⁸⁶ DAVID: *Mezinárodní právo...*, s. 42.

⁸⁷ VOCHOČ: *Exteritorialita...*, s. 374.

⁸⁸ Tamtéž, s. 380.

⁸⁹ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 20. *Přípis Ministerstva spravedlnosti o rozsahu a obsahu exteritoriality zahraničních misí a legací z roku 1921.*

⁹⁰ VOCHOČ: *Exteritorialita...*, s. 380.

⁹¹ Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. *Výklad MZV k pojmu exteritoriality.*

Podle zvyklostí mezinárodního práva se právo ex. nevztahuje pouze na členy diplomatické mise, ale i na ostatní vyslanecký personál (diplomatický sbor), na manželku a příslušníky rodiny vyslance a vyslaneckého personálu, jakož i na jejich služebnictvo (osobní sekretáři, vychovatelé dětí, kuchaři, duchovní, šoféři apod.), pokud přísluší k vysílajícímu státu. Není-li člen služebnictva státním občanem přijímajícího státu, podléhá jeho pravomoci pouze v řízení sporném a jen za podmínek, za jakých lze žalovat dipl. zást. (viz kapitola 3.1.3). Omezená ex. přísluší státním občanům přijímajícího státu, jsou-li jako dipl. zást. cizího státu pověřeni u prezidenta republiky. Takové osoby jsou vyjmuty z jurisdikce jen co do záležitostí plynoucích bezprostředně z jejich diplomatické funkce.⁹² Osoba, které patří ke služebnictvu a zároveň má státní občanství jiného státu než dipl. zást., u kterého je zaměstnána, podléhá pravomoci soudů přijímajícího státu s tím omezením, že žádné úkony proti nim nesmějí být provedeny žádné úkony v příbytku dipl. zást. nebo přímo v budově vyslanecké přímo soudem samým.^{93, 94}

2.1.2 Počátek a konec trvání exteritoriality

Již Ottův slovník uvádí, že práva ex. požívají vyslanci formálně ode dne ověření až do propuštění, dle starobylé zvyklosti od toho okamžiku, kdy vstupují na cizí půdu, až do chvíle, ve které stát cizí opouštějí.⁹⁵ Podle zásad mezinárodního práva, které jsou závazné i pro soudy, zaniká právo ex. teprve odchodem ex. os. ze státu, v němž byla dříve činnou.⁹⁶

K tomu shodně píše Vochoč, že pro působnost dipl. zást. a jejich výsad je rozhodným okamžikem překročení hranic přijímajícího státu s cílem nastoupení do funkce dipl. zást., nikoliv až odevzdání *lettres de créance*, pověřovacích listin (dipl. zást. by nepožíval ex. po celou dobu pobytu na území přijímajícího státu, což je proti požadavkům mezinárodních obyčejových pravidel a *courtoisie*), jak tvrdí někteří autoři. Imunity a výsady pozbývají platnosti okamžikem odchodu ze státního území, případně uplynutím doby poskytnuté k opuštění přijímajícího státu.⁹⁷

⁹² Dvorský dekret ze dne 7. února 1834 Sb. z. s. č. 2641.

⁹³ Dvorský dekret ze dne 2. září 1839 Sb. z. s. č. 375.

⁹⁴ Srov. VOCHOČ: Exteritorialita..., s. 590-593.

⁹⁵ KADLEC: Exteritorialita..., s. 970.

⁹⁶ Výnos Rakousko-Uherského Ministerstva spravedlnosti ze dne 11. května 1892, č. 8879, srov. *Věstník ministerstva spravedlnosti*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1920, roč. 2, č. 10, s. 159.

⁹⁷ VOCHOČ: Exteritorialita..., s. 589.

Zemře-li dipl. zást. ve své funkci, vztahují se až do projednání pozůstalosti na jeho jmění a rodinné příslušníky ve státě přijímajícím stejná pravidla, jako kdyby stále svou funkci vykonával.⁹⁸

2.2 Hlavy státu

Jak uvádí Ottův slovník naučný, suverén je hlavní ex. os. v cizím státě, pokud jde o záležitost jeho státu nebo poddaných může vykonávat všechna vladařská práva, ale nesmí přitom zasáhnout do vladařských práv jiného suveréna.⁹⁹ Postavení hlav států na cizím území je analogicky odvozeno od dipl. zást., proto požívá podobné ochrany. Pokud dipl. zást. požívá ex. z důvodu vážnosti své funkce, tím spíše ji požívá hlava státu. Vochoč tvrdí, že pokud hlava státu vystupuje v cizím státě inkognito, tak práva ex. nepožívá, a to právě z důvodů analogie k dipl. zást., nicméně praxe MZV i v těchto případech právo ex. zachovávala (v tomto lze spatřovat spíše projev *courtoisie* než obyčej).¹⁰⁰ Právo ex. zaniká např. opuštěním území cizího státu, abdikací nebo ztrátou panovnickovy suverenity.¹⁰¹

Hobza rozlišuje hlavy státu na panovníky v monarchii absolutistické, kteří mají originární pravomoc reprezentovat stát navenek. Ostatní orgány vykonávají pouze pravomoci delegované. Dále panovníky v konstituční monarchii, kteří také reprezentují stát na venek, ale ostatní akty za něj (obvykle se souhlasem parlamentu) vykonává příslušný ministr. Dle Hobzy nemá tento panovník originární pravomoc (tím i jiný rozsah ex.) a je vázán ústavou, alespoň dle moderních ústav, které vznikly dle francouzsko-belgického vzoru. Poslední druhem hlavy státu je státní orgán, jehož působnost a pravomoc určí ústava daného státu. Ta může svěřit reprezentační pravomoc přímo prezidentovi (Francie) nebo kolegiu, jehož jménem jedná prezident, ten však plné ex. nepožívá (Švýcarsko).¹⁰² Ex. ve stejném rozsahu jako hlavě státu v zásadě nepřisluší bývalým panovníkům nebo následovníkům trůnu. Společně s hlavami státu požívají ex. též členové jejich průvodu, rodinní příslušníci a služebnictvo.¹⁰³

⁹⁸ HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 274.

⁹⁹ KADLEC: *Exterritorialita...*, s. 970.

¹⁰⁰ Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. *Výklad MZV k pojmu exterritoriality.*

¹⁰¹ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 593.

¹⁰² HOBZA: *Právo mezinárodní...*, s. 105.

¹⁰³ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 593.

2.3 Vojské síly

Přátelské vojenské sbory požívají práva exterritoriality v cizím státě v případě, že jejich pobyt byl řádně ohlášen a povolen. Povolení není potřeba, pokud už byla předtím v tomto směru uzavřena mezinárodní smlouva. V případě, že se jedná o vojsko nepřátelské, nejde o ex. a lze s ním naložit dle válečného práva. Význam ex. vojenských sborů spočívá v tom, že státu, o jehož vojenské sbory jde, náleží všechna práva nad těmito sbory, zejména vrchní velitelství a soudnictví. Válečné lodě v cizích vodách požívají práva ex., ve styku s pobřežím se však musí podrobit předpisům celním, zdravotním apod. Lodě civilní lze považovat za ex. jen pokud jsou užívány k přepravě hlavy státu či vyslance.¹⁰⁴

¹⁰⁴ KADLEC: Exterritorialita..., s. 970 a dále VOCHOČ: Exterritorialita..., s. 593.

3 Obsah exteritoriality v meziválečné ČSR

Jak již bylo uvedeno výše, exteritoriální právo bylo z naprosté většiny právem obyčejovým, a proto i jeho obsah byl tvořen zejména mezinárodněprávními obyčeji¹⁰⁵ s důrazem na reciprocitu. Valná většina norem ex. o práva byla upravena partikulárně, čímž je myšleno, že diplomatické výsady a imunity byly ve většině případů řízeny pravidly upravenými mezi jednotlivými státy zvlášť. S každým státem mohlo právo ex. nabýt rozdílného rozsahu či obsahu (v míře závisící na vzájemných mezistátních vztazích).

Část mezinárodněprávních obyčejů byla kodifikována ve vnitrostátním právu jednotlivých států (ale ne na mezinárodní úrovni – výjimky tvořily již zmíněný Akt vídeňský, Reglement Cambridžské komise či Havanská úmluva), tj. zejména exempce ze soudnictví a výsady ve správním právu.¹⁰⁶ Pro všechny ex. os. však nebyly jednotná pravidla, nejobsáhlejší je ex. u hlav států a diplomatických zástupců. Vzhledem k bilaterální povaze tradičního mezinárodního práva je velmi problematické stanovit obecná obyčejová pravidla, z tohoto důvodu je níže uvedený obsah práva ex. zaměřen zejména na Československý právní řád v meziválečném období.

3.1 Obsah exteritoriality diplomatických zástupců

Všeobecně uznávané výsady dipl. zást. jsou nedotknutelnost osobní a věcná (zahrnující i neporušitelnost diplomatické pošty či nemožnost provést osobní prohlídky), dále vynětí z jurisdikce státu přijímajícího a výsady v právu správním a finančním. Tyto výsady představují pravou podstatu obyčejové exteritoriality.¹⁰⁷

3.1.1 Nedotknutelnost

Nedotknutelnost (též *sanctitas legatorum*, *inviolabilité* nebo *unverletzlichkeit*) osoby dipl. zást. je historicky první výsadou, chrání nerušený výkon jeho funkce.¹⁰⁸ Definovat nedotknutelnost je stejně problematické jako definovat ex. Oba pojmy byly v minulosti

¹⁰⁵ Ke vzniku mezinárodněprávního obyčeje je potřeba faktor materiální, tj. dlouhodobá, opakovaná, stejnorodá a nepřetržitá kvalifikovaná praxe (*usus longaevis generalis*) a faktor psychický, tedy obecné přesvědčení o nutnosti se chovat určitým způsobem (*opinio iuris*), srov. DAVID: *Mezinárodní právo...*, s. 109-111.

¹⁰⁶ HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 277.

¹⁰⁷ Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. *Výklad MZV k pojmu exteritoriality.*

¹⁰⁸ VOCHOČ: *Exteritorialita...*, s. 576.

vzájemně zaměňovány¹⁰⁹ a ani v období První republiky nepanovala obecná shoda na jejich obsahu. Princip nedotknutelnosti je někdy zařazován pod pojetí ex. a jindy zase jako pojem totožný, resp. samostatný, zahrnující všechny diplomatické výsady a imunity (případně, že ty z něj pramení). Z hlediska obsahu je nedotknutelnost dělena na osobní a věcnou.¹¹⁰

Obsahem diplomatické osobní nedotknutelnosti v užším pojetí je ochrana dipl. zást. proti bezprávným útokům. Význam tohoto užšího pojetí v 20. století výrazně poklesl, moderní právní řády již dostatečně chrání všechny osoby před bezprávnými útoky, naopak většího významu tento mezinárodněprávní princip nabyde v necivilizovaných státech, kde taková ochrana nemusí být poskytnuta, případně i v době zhoršení mezinárodních vztahů (natolik, že by se změnila vnitrostátní pravidla ohledně postavení dipl. zást.) či při vyhlášení války apod. Toto pojetí bylo pro účely moderního mezinárodního práva označeno za právně neopodstatněné (*juristisch gegenstandslos*), přičemž jeho význam měl být nejvýše ve zvýšené vnitrostátní ochraně dipl. zást., kterou poskytuje zpravidla trestní zákon (vyšší trestní sazby, přitěžující okolnosti).¹¹¹

Osobní nedotknutelností dipl. zást. v širším pojetí se rozumí navíc i ochrana proti právně přípustným aktům (exekuce), nikoli jen bezprávným. „*Exekuci nelze vést proti vyslanci, či na mobilie, které se nacházejí v jeho moci, je však přípustná na mobilie, jakož i majetek ve státě vysílajícím.*“¹¹² Tato zvláštní ochrana ještě nezaručuje dipl. zást. exempci ze soudnictví a řízení před státními orgány celkově, ale podle tohoto principu však případné rozhodnutí nemohou být vynuceny.¹¹³

Autoři, kteří zastávali užší pojetí osobní nedotknutelnosti, tuto ochranu považovali za samostatný a jednotlivý znak ex., označovali jej jako tzv. „*Freiheit vom Zwange*“ nebo též „*exemption des moyens de contrainte*“. Vochoč uvádí, že z důvodu, aby nedošlo k záměně této zvláštní ochrany, nedotknutelnosti a jurisdikčních exempcí, je vhodnější užívat širší pojetí nedotknutelnosti. V širším pojetí užívají pojmu nedotknutelnost, resp. pojmu *inviolabilité*, také mezinárodní smlouvy jako např. Havanská úmluva.¹¹⁴

¹⁰⁹ K tomu nepřispělo ani to, že v pozdně středověké latině byla donucovací moc označována jako „*territorium*“, tedy „*extra territorium*“ šlo vyložit též jako vynětí z donucení (což je podstatou právě principu nedotknutelnosti), díky tomu i dnes dochází k záměně, srov. SEIDL-HOHENVELDERN: *Mezinárodní právo...*, s. 182.

¹¹⁰ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 576-577.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 278.

¹¹³ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 577-578.

¹¹⁴ Tamtéž.

K rozdílu nedotknutelnosti a jurisdikčních exempcí již Bynkershoek podotýká, že pouhé předvolání k soudu není násilím (resp. bezprávným aktem) vůči nedotknuté osobě (*persona quantum vis sancta sola jus vocatione non violatur*).¹¹⁵ Kdyby dipl. zást. požíval jen výsady exempce ze soudnictví, tak by nebyl chráněn proti jiným rozhodnutím (resp. proti vykonatelnosti rozhodnutí) ve věcech, v nichž podléhá jurisdikci přijímajícího státu (viz kapitola 3.1.3, nebo pokud se dobrovolně podřídil této jurisdikci či proti zajišťovacím úkonům soudů). Na základě pouhé exempce by nebyl dipl. zást. chráněn např. proti exekuci vedené vůči jeho příbytku či samotné budově vyslanectví. Tyto tituly nelze vykonat právě v důsledku uplatnění principu nedotknutelnosti v širším smyslu.¹¹⁶

„Nedotknutelností diplomatického zástupce lze tedy bez obtíží označiti obyčej mezinárodně platný, podle něhož jest jakýkoli donucovací akt, i ten, jež právní řád připouští, vyloučen ve státě, diplomatického zástupce přijavším, proti jeho osobě, jeho sídlu úřednímu i bytu soukromému, jako i proti věcem movitým, jichž užívá úředně nebo soukromě.“¹¹⁷

Ohledně nedotknutelnosti věcné Grotius zmiňuje, že vyslanec by měl být osvobozen z veškerého donucení, to platí pro osobu vyslance i pro věci s jeho funkcí spojené (*res necessarias*). Vyslancovy movité věci jsou jeho osobním příslušenstvím (*personae accessio*) a tudíž se jich nikdo nemůže zmocnit, ani za účelem splacení dluhu či na příkaz soudu nebo panovníka.¹¹⁸ Dříve se tato výsada vztahovala na celé městské čtvrti, v nichž bydleli s vyslancem příslušníci jeho mise (v souvislosti s širokým pojetím *ex.*).¹¹⁹ V budově vyslanectví nelze provádět soudní, exekuční¹²⁰, policejní, celní ani jakékoliv jiné úřední úkony. V obydlí *ex. os.* nelze bez jejich povolení vykonat žádný soudní úkon.¹²¹

Ottův slovník uvádí, že vyslancova *ex.* se vztahuje i na jeho příbytek, vůz a movité věci.¹²² Nedotknutelná je primárně budova vyslanectví, osobní příbytek (označován též jako „hotel“) dipl. zást. a jiný osob požívajících *ex.* (viz kapitola 2), ať už jde o samostatnou budovu či byt (byť jen pronajatý). Z toho vyplývá, že se nedotknutelnost vztahuje na všechny místnosti, které slouží k účelům výkonu diplomatické funkce, v případě pochybností, zdali se jedná o

¹¹⁵ BYNKERSHOEK: *Monograph on the Jurisdiction...*, s. 28.

¹¹⁶ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 577.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 578.

¹¹⁸ GROTIUS: *On the law...*, s. 448.

¹¹⁹ HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 277.

¹²⁰ Exekuci lze provést proti *ex. osobě* a *ex. budovám* jen připouští-li to mezinárodní právo, § 31 zákona č. 79/1896 ř. z., o řízení exekucním a zajišťovacím (exekuční řád), ve znění vládního nařízení č. 12/1936 Sb. z. a n., a to v důsledku uplatnění principu nedotknutelnosti zásadně exekuci nepřipouští.

¹²¹ Dvorský dekret ze dne 2. září 1839 Sb. z. s. č. 375.

¹²² Tamtéž.

osobu či místnost požívající ex. si soud nemůže tuto otázku posoudit sám, ale je povinen vyžádat si prohlášení, které po dohodě s ministrem zahraničních věcí vydá ministr spravedlnosti, toto prohlášení je pro soudy závazné.¹²³ Nedotknutelné jsou dále všechny movité věci dipl. zást., které vlastní, slouží jeho potřebě či jsou nezbytné pro jeho domácnost (zařízení budov, archiv písemností, diplomatická korespondence, garáže, auta, lodě, letadla apod.).¹²⁴

V důsledku nedotknutelnosti nelze dipl. zást. omezit na svobodě, provést osobní prohlídku, zamezit volnému užívání jeho věcí, doručit mu obsílku¹²⁵ či mu zadržet pas.¹²⁶ Princip nedotknutelnosti však připouští také výjimky, kdy se jej nelze dovolat:

1. V případě nutné obrany proti útoku, jehož se dipl. zást. dopustil vůči soukromé osobě.
2. V případě, kdy se dipl. zást. dobrovolně vystaví riziku či není jinak donucen k jednání.
3. Historicky u některých zvláštních trestných činů, u kterých si to státy vyhradily.¹²⁷

Obecně platí, že protizákonnému jednání ex. os. může místní policie zabránit. Dipl. zást. lze i zajmout a prohlásit za nepřátele státu, ale už se bude jednat o zajetí válečné, nikoli policejní.¹²⁸ Další výjimkou z principu nedotknutelnosti jsou zásahy místních veřejných orgánů ve veřejném zájmu či v zájmu okolních nemovitých věcí jako např. ve věcech požárních, stavebních, dopravních, zdravotních apod.¹²⁹

V neposlední řadě je třeba podotknout, že je přípustná exekuce na movité i nemovité věci dipl. zást., které se nacházejí v jeho domovském státě, tedy za předpokladu, že dojde ke splnění podmínek pro uznání vykonatelnosti soudního (nebo jiného) vykonatelného titulu v cizím státě (pokud to právní řád takového státu připouští) a zároveň je cizí stát ochoten ji provést.¹³⁰

3.1.2 Vynětí z trestního soudnictví

Dipl. zást. jsou z důvodu jejich funkce absolutně vyjmuti z jakéhokoli druhu trestního soudnictví přijímajícího státu. Státy nemají právo za žádných okolností stíhat nebo trestat dipl.

¹²³ Např. § 31 výše zmíněného exekučního řádu.

¹²⁴ Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. *Výsady osob exteritoriálních.*

¹²⁵ Dle § 119 zákona č. 113/1895 ř. z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní), ve znění vládního nařízení č. 229/1936 Sb. z. a n., se doručuje prostřednictvím Ministerstva zahraničních věcí, nelze-li ani takto doručit, jmenuje soud opatrovníka.

¹²⁶ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 578.

¹²⁷ *Tamtéž*, s. 579.

¹²⁸ KADLEC: *Exterritorialita...*, s. 969-970.

¹²⁹ HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 277.

¹³⁰ *Tamtéž*.

zást. Podle Vochoče se jedná se o exempci úplnou a neomezenou, ta je závazná pro všechny trestní řízení, ať jsou již vedena před řádnými trestními soudy, správními soudy trestními, policejními trestními orgány nebo důchodkovými kontrolními úřady apod.¹³¹ To ovšem neznamená, že se dipl. zást. nemusí řídit právním řádem země, do které byl pověřen, ze zvyklostí mezinárodního práva vyplývá, že se má podrobit všem povinnostem, které jej neomezují v účinném vykonávání jeho funkce (jinak bude označen za *persona non grata*).¹³² Tím spíše však není dipl. zást. vyjmut z podřízenosti zákonů a jurisdikci státu vysílajícího, za své jednání v cizině může být stíhán a potrestán ve svém domovském státě a na základě předpisů domácího státu.¹³³ Exempci ze soudní jurisdikce, kterou poskytuje přijímající stát, odpovídá povinnost vysílajícího státu stíhat (eximované) trestné činy, kterých se dipl. zást. dopustil.¹³⁴

Z hlediska mezinárodního práva je trestněprávní exempce nutnou součástí práv vyslance, protože ten, kdyby podléhal moci cizího státu, by se mohl stát jednoduše terčem nátlaku. Ale i tato exempce má své hranice, aby se nepříčila samotnému právnímu řádu a celkově spravedlnosti. Lze přehlídnout méně závažné přečiny, kterých by se vyslanec mohl dopustit, lze ho také vyzvat, aby se napříště škodlivého jednání zdržel, případně podat stížnost vysílajícímu státu. Dopustí-li se ale vyslanec zločinu, lze ho vyhostit a žádat vysílající stát o jeho potrestání. Je-li takový zločin namířen proti státu cizímu nebo proti cizímu panovníkovi, je vyslanec prozatímně zatčen a poté předán vysílajícímu státu k potrestání. Stejně jako hlava státu, nemá vyslanec na území přijímajícího státu žádné trestní pravomoci (na rozdíl od vyslanců v 17. a 18. století a jurisdikčních konzulů – viz výše).

Československé právo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se řídilo § 61 bývalého rakouského trestního řádu převzatého do československého právního řádu recepční normou¹³⁵.
„Cizí vyslancové v ČSR pověřeni a vlastní personál vyslanecký jejich není podřízený soudnictví zemských úřadů. Také domácí a služební lidé těchto vyslanců a cizích suverénů v Československu se zdržujících, kteří zároveň jsou poddanými státu, k němuž náleží suverén nebo vyslanec, nejsou podřízeni československým soudům. Mělo-li by tedy nastati s takovými osobami úřední jednání pro nějaký trestný čin, má sice úřad se podle okolností zabezpečiti co do osoby obviněného, avšak ihned o tom učiniti oznámení k dalšímu sdělení suverénovi nebo

¹³¹ VOCHOČ: Exterritorialita..., s. 580.

¹³² Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. *Vyjádření oddělení MZV VI/3 ze dne 3. října 1946.*

¹³³ HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 280.

¹³⁴ VOCHOČ: Exterritorialita..., s. 586.

¹³⁵ Čl. II zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého, v původním znění.

vyslanci stran převzetí obviněného.“¹³⁶ Československý trestní řád obsahoval zmínku o ex. až do roku 1956,¹³⁷ kdy byl pojem ex. nahrazen souslovím výsady a imunity, které přetrvalo až do současnosti.¹³⁸

3.1.3 Vynětí z civilního soudnictví

Dipl. zást. je vyloučen ze soudnictví ve věcech soukromoprávních, a tudíž je nepřipustné proti němu vést řízení (sporné i nesporné), ať již se jedná o řízení nalézací, zajišťovací nebo vykonávací.¹³⁹ Např. jsou vůči němu nepřipustné žaloby ze závazků, tzn. zápůjček, smluv o dílo, platů svého služebnictva, lékařů, nájemného apod. (nejedná-li se o výjimku z exempce, viz níže), dále žalobu na rozvod manželství, z nesporných např. řízení o pozůstalosti, dipl. zást nemůže být ani poručníkem či opatrovníkem. V československé vnitrostátním právo se ve věcech soukromoprávních „vztahuje na osoby, které podle zásad mezinárodního práva požívají exteritoriality, když a pokud se dobrovolně podrobí tuzemským soudům, nebo jestliže právní věc má předmět jejich nemovité statky v tuzemsku ležící nebo jejich věcná práva na tuzemských nemovitostech osob jiných.“¹⁴⁰ V pochybnostech, zda tu exempce je či nikoliv, se má za to, že ex. os. exempci požívá.

Ze znění uvozovacího zákona k jurisdikční normě lze dovodit, že exempce ve věcech ex. os. nemá absolutní charakter jako ta ve věcech trestních. Ottův slovník naučný uvádí, že ex. os. není podrobena soudnictví ani zákonům cizího státu, ledaže by šlo o nemovitosti a závazky spojené s těmito nemovitostmi.¹⁴¹ Antonín Hobza (v souladu s Vochočem, Oppenheimem či Pietrim) stručně vymezuje případy podrobení dipl. zást. civilní jurisdikci přijímajícího státu:

- „1. svolí-li k tomu jeho vláda (to platí také o jurisdikci trestní),
2. nalézá-li se vyslanec v subjekčním poměru ku státu přijímajícímu a je-li jurisdikce státu vysílajícího vyloučena,
3. při věcných žalobách stran nemovitostí, jež má ve státě přijímajícím (sporno stran vyslaneckého paláce, resp. bytu vyslancova),

¹³⁶ § 61 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního, ve znění zákona č. 91/1934 Sb. z. a n.

¹³⁷ § 6 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění zákona č. 67/1952 Sb.

¹³⁸ § 10 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁹ VOCHOČ: Exteritorialita..., s. 580.

¹⁴⁰ Čl. IX zákona č. 110/1895 ř. z., jímž se uvádí zákon o vykonávání soudní moci a o příslušnosti řádných soudů v občanských věcech právních (jurisdikční norma), ve znění vládního nařízení 106/1934 Sb. z. a n.

¹⁴¹ KADLEC: Exteritorialita..., s. 970.

4. účastní-li se nějakého podniku obchodního nebo živnostenského, a to nejen ohledně žalob z tohoto podniku vzešlých. Předpokládá se totiž v takovém případě, že se vyslanec oné výsady vzdal. Praxe je však v tomto ohledu sporná.^{142,143}

Subjekční (Hobza užívá ve významu jako poddanský) poměr je založen např. členstvím ve státním orgánu přijímajícího státu. Ohledně věcných žalob, které zmiňuje i výše uvedený čl. IX uvozovacího zákona k jurisdikční normě, dipl. zást. nemůže, v souladu s mezinárodněprávní teorií i praxí 20. let 20. století, bránit exempcí (možná i exekuce pro nárok uznáný proti dipl. zást.), za předpokladu šetření nedotknutelnosti osobní i věcné. Stále je však třeba mít na paměti, že exekuce, které jsou vedeny proti úřednímu sídlu či osobnímu příbytku jsou nepřípustné, a to na základě principu nedotknutelnosti (ačkoli se stále jedná o výjimku z jurisdikční exempce, resp. jedná se o věcnou žalobu proti nemovitosti nacházející se na území přijímajícího státu), jak již bylo uvedeno výše. Pojem věcné žaloby nabývá různého významu, tj. dle právních řádů jednotlivých států. Nicméně obecně zde praxe (mezinárodněprávní) neřadí žaloby nájemní ani pachtovní, ale žalobu z držby ano.¹⁴⁴

Ratio této výjimky spočívá ve zvláštním významu, které mají nemovité věci pro stát (státní území je složeno z nemovitých věcí, *immobilia sunt obnoxia territorii*), a dále ve skutečnosti, že předmětem sporu jsou nemovité věci samotné a je bezvýznamné, kdo je jejich vlastníkem (či nájemcem).¹⁴⁵

Dále lze na dipl. zást. podat žalobu ve věcech jeho soustavné výdělečné činnosti, kterou vykonává na území přijímajícího státu. Smyslem diplomatické exempce není chránit činnosti dipl. zást., které nesouvisí s jeho funkcí. Ačkoliv nepanovala obecná shoda ohledně toho, zda jsou z jurisdikce vyňaty pouze akty dipl. zást., které učinil v jeho funkci (*l'exercice de ses fonctions*) či zda exempce zahrnuje i akty nesouvisející s jeho funkcí (*l'occasion de ses fonctions*), tak výdělečná činnost byla chápána jako konkludentní podrobení se jurisdikci přijímajícího státu. Lze podávat žaloby a vést exekuce na všechny věci dipl. zást., které souvisí s jeho výdělečnou činností (s limitem principu nedotknutelnosti). Výjimku z výjimky zde tvoří případy, kdy jde jen o příležitostnou činnosti či ojedinělé obchody (v pochybách, zda se jedná o činnost soustavnou nebo příležitostnou, se má za to, že exempce dána je).¹⁴⁶

¹⁴² HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 278.

¹⁴³ Pro zajímavost Vídeňská úmluva v čl. 42 zakazuje obchodní činnost dipl. zást. v osobní prospěch, i když si státy stále mohou bilaterálně ujednat odlišně.

¹⁴⁴ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 581.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 582.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 583.

3.1.3 Vynětí ze svědecké povinnosti

Vynětí ze svědecké povinnosti není samostatnou složkou diplomatických výsad a imunit, ale úzce souvisí s výše uvedenými exempcemi a principem nedotknutelnosti, resp. je jejich logickým doplňkem. Kromě obecných (a výše uvedených) ustanovení o vynětí ex. os. v trestním řádu a uvozovacího zákona k jurisdikční normě, upravoval tuto problematiku výnos rakouského ministerstva spravedlnosti, který výslovně stanovil, že nelze nutit ex. os. ke svědecké výpovědi a doručovat předvolání lze pouze prostřednictvím ministerstva zahraničních věcí.¹⁴⁷ Bez souhlasu vlády vysílajícího státu nejsou dipl. zást. povinni se dostavit k soudu¹⁴⁸ k podání svědeckých výpovědí (a contrario, pokud vláda souhlas udělí, dipl. zást. je k tomu povinen). Pokud vláda vyhoví, považuje se to za zřeknutí se exempce v rámci svědecké povinnosti, ale nikoli jako zřeknutí jurisdikční exempce v celém rozsahu.¹⁴⁹

3.1.4 Vynětí z působnosti správních předpisů a výsady ve finančním právu

Mimo exempce z jurisdikce ve správním soudnictví a z řízení správního, která je rozsahem totožnou jako v řízení civilním, požívá dipl. zást. další výsad ve správním právu, a to v závislosti na jednotlivých pododvětvích. Základní pravidlem je, že dipl. zást. je podroben správním předpisům přijímajícího státu, limitaci lze opět nalézt v principu osobní a věcné nedotknutelnosti, dipl. zást. musí být umožněno svobodné užívání jeho osobních věcí. Z tohoto vyplývá, že svou správní činností má stát materiálně větší možnost ovlivnit postavení dipl. zást. než soudy, což má své ratio např. z hlediska předpisů zdravotních, bezpečnostních, policejních (policie v širším smyslu, viz kapitola 3.1.1). Pokud zaměstnává dipl. zást. osoby, kteří jsou členy přijímajícího státu, tak podléhá také předpisům o nemocenském, úrazovém a starobním pojištění.¹⁵⁰

Dipl. zást. je dále osvobozen od tzv. vojenských břemen. Již Ottův slovník uvádí, že pro vyslaneckou budovu neplatí povinnost vojenského ubytování, pokud náleží do vlastnictví státu vysílajícího, pokud je pouze pronajata, může přijímající stát po vyslanci, resp. vysílajícímu státu požadovat, aby poskytl peněžitou náhradu za nemožnost vojenské síly v dané

¹⁴⁷ Výnos Rakousko-Uherského Ministerstva spravedlnosti ze dne 11. května 1892, č. 8879, srov. *Věstník ministerstva spravedlnosti*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1920, roč. 2, č. 10, s. 159.

¹⁴⁸ Dipl. zást. nemůže být nucen vypovídat ani v jeho obydlí či v budově vyslanectví. Tato exempce platí i pro dipl. zást. v řízení před jinými státními orgány, srov. § 59 vládního nařízení č. 8/1928 Sb., o řízení ve věcech náležejících do působnosti politických úřadů (správní řízení), v původním znění.

¹⁴⁹ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 583.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 583-584.

nemovitosti ubytovat.¹⁵¹ Ex. os. jsou osvobozeny od osobních úkonů sloužících k obraně státu a stejně tak jim nejde uložit povinnost věcného plnění.¹⁵²

Další, již spíše formální výsadou dipl. zást. je právo kaple (*ius capellae*), resp. svoboda náboženského vyznání a právo zvláštní bohoslužby (vykonané příslušným duchovním). Tato výsada, která je ryze osobního charakteru, byla historicky uplatňována ve státech, ve kterých neplatila náboženská svoboda.¹⁵³

Z pohledu finančního práva požívají dipl. zást. tzv. fiskální exempce, tj. osvobození od daňových, celních a jiných povinností. Vochoč uvádí, že podstata finančněprávních osvobození spočívá spíše v projevu mezinárodní *courtoisie* než v mezinárodním obyčeji, zároveň se praxe států v tomto různí, a to z hlediska obsahu i rozsahu osvobození, a proto se státy řídí především reciprocitou.¹⁵⁴ Dále uvádí, že: „*Cizí vyslanec, úředníci oficiálně přidělení k jeho misi a členové jejich rodin s nimi sídlící jsou osvobozeni od placení:*

1. *Osobních přímých daní a dávek přepychových,*
2. *Obecných daní jak z kapitálu, tak z důchodu,*
3. *Dávek vojenských,*
4. *Cla z předmětu sloužících k jejich osobnímu užívání.*¹⁵⁵

Z první kategorie se je to např. daň ze služebního příjmu, přepychová, důchodová, z motorových vozidel, ale též mimořádné dávky (daně válečné). Naopak dipl. zást. není osvobozen od placení daní spotřebních, výnosových, z nemovitostí (mimo sídlo vyslanectví a jeho příbytek), domovních a pozemkových, dědických, jakož i daní z výdělečných činností (živnostenských) a zaměstnání.¹⁵⁶

Ratio vynětí z povinnosti platit obecních daně a poplatky je podobné jako u státních daní, chrání se především služební příjem, příbytek, sídlo a movité věci, jenž dipl. zást. užívá k výkonu své funkce. Není podstatné, zdali se jedná o dávky či poplatky obecní, okresní či zemské. Jako příklady dávek, ze kterých byl dipl. zást. osvobozen, mohou sloužit dávky

¹⁵¹ KADLEC: *Exterritorialita...*, s. 970.

¹⁵² § 68 odst. 1 písm. h) a § 83 odst. 1 písm. a) zákona č. 131/1936 Sb. z. a n. o obraně státu, ve znění vládního nařízení č. 157/1936 Sb. z. a n.

¹⁵³ HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 279.

¹⁵⁴ A tento stav přetrvával až do přijetí Vídeňské úmluvy, srov. ČEPELKA, Čestmír, ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C.H. Beck, 2008, s. 472.

¹⁵⁵ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 585.

¹⁵⁶ HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 278.

z přepychových bytů, z držení motorických dopravních prostředků, dávky z přechodného ubytování či ze psů.¹⁵⁷

Ohledně celních poplatků dipl. zást. buď tyto vůbec neplatí nebo jsou mu dodatečně vráceny. V ČSR byly osvobozeny věci pro osobní potřebu cizích dipl. zást. pověřených v ČSR a dále věci, které byly nezbytné pro výkon jejich funkce (vlajky, znaky, razítka apod.).¹⁵⁸

3.2 Obsah exteritoriality hlav států

V mezinárodním styku je postavení hlavy státu podobné postavení dipl. zást. (je bezprostředním zástupcem státu a pro vykonávání této funkce vyžaduje podobné ochrany). Mimo různých ceremoniálních a vojenských poct požívá hlava státu výsad a imunit, které jsou téměř totožné těm, které požívají dipl. zást. Hlava státu požívá osobní nedotknutelnosti, nedotknutelnosti jeho příbytku a dopravních prostředků, dále jurisdikčních imunit, fiskálních exempcí. Právní řád místy tyto výsady oproti dipl. zást. prohlubuje, na hlavy státu se vztahují speciální ustanovení, které je výslovně zmiňují, např. lze stíhat pachatele pro urážku cizí hlavy státu, je-li reciprocita zaručena.^{159, 160} Z hlediska celních pravidel nelze provést prohlídku zavazadel (a tím spíše uložit clo), či dopravních prostředků, v nichž cestuje hlava státu či její doprovod, byť by jen projížděly do státu třetího.¹⁶¹

3.3 Obsah exteritoriality vojenských sil

Příslušníci vojenských sil požívají v cizím státě jistých výsad, aby mohli volně vykonávat k čemu byli domácím státem pověřeni. Hlavní výsadou příslušníků je trestní jurisdikční exempce, která je na rozdíl od předchozích značně omezena. Pouze pokud je trestný čin spáchán v místě okupovaném vojenskou posádkou (typicky vojenská základna, ale též válečná loď) či se na toto místo pachatel po činu vrátil, podléhá jurisdikci domácího státu (resp. jeho nadřízeným orgánům). Vztah vojenské posádky a cizího státu je ovlivněn též principem nedotknutelnosti, ale jen v tom rozsahu, aby nebyla omezena jejich veřejná funkce.¹⁶²

¹⁵⁷ V dodatcích k vládním nařízením č. 143/1922 Sb. z. a n. a 15/1928 Sb. z. a n., které provádí zákon č. 329/1921 Sb. z. a n., o přechodné úpravě finančního hospodářství obcí a měst s právem municipálním, jsou stanoveny vzorová pravidla pro obecní dávky.

¹⁵⁸ §87 odst. 1 bod 2 a 3 zákona č. 114/1927 Sb. z. a n., celní zákon, v původním znění, spolu s § 151 a 152 vládního nařízení č. 168/1927 Sb. z. a n., jímž se provádí celní zákon, v původním znění, nicméně i v těchto předpisech je kladen důraz na reciprocitu, tzv. pokud jiný stát neposkytoval československým dipl. zást. žádné fiskální exempce, logicky nemohli těchto výsad požívat ani jeho dipl. zást. v ČSR.

¹⁵⁹ § 14 odst. 4 zákona č. 108/1933 Sb. z. a n., o ochraně cti, v původním znění.

¹⁶⁰ VOCHOČ: Exteritorialita..., s. 593.

¹⁶¹ § 150 vládního nařízení č. 168/1927 Sb. z. a n., jímž se provádí celní zákon, v původním znění.

¹⁶² VOCHOČ: Exteritorialita..., s. 593.

Mimo příslušníky vojenských sil, požívají určitých výsad i věci movité i nemovité, které jsou určeny k výkonu jejich funkce. Vochoč popírá, že by se tímto stávala např. vojenská základna exterritoriální, nicméně sám válečné lodi přiznává věcnou exterritorialitu (čímž zdůrazňuje její nedotknutelnost ze strany cizího státu, která není nepodobná nedotknutelnosti sídla a příbytku dipl. zást., zvláště co se týče zákazu donucovacích opatření).¹⁶³

Pro úplnost, dnes jsou výsady a imunity vojenských sil upraveny především mezinárodními smlouvami, stejně jako výsady a imunity mezinárodních organizací. Naopak některé dříve platné obyčeje upravující postavení válečných a státních lodí jsou zachovány a kodifikovány v Úmluvě OSN o mořském právu.¹⁶⁴

¹⁶³ VOCHOČ: *Exterritorialita...*, s. 593.

¹⁶⁴ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo...*, s. 452.

4 Některé zvláštní případy exteritoriality v ČSR

Zvláštní část této diplomové práce se bude týkat případů, které s exteritorialitou úzce souvisí, inspirací pro tuto kapitolu byly případy uvedené Pavlem Burešem v *Encyklopedii českých právních dějin*, jelikož se jedná o jedny z nejvýznamnějších a nejzajímavějších případů, s nimiž se šlo v meziválečném Československu setkat. Jedná se tedy nejen o ex. os., ale také o případy, které by Hobza označil za mezinárodní služebnosti nebo mezinárodní závazky.¹⁶⁵ Z důvodů uvedených v kapitole 1.5 subsumuje tato práce i tyto případy pod exteritorialitu.

4.1 Exteritoriální nájem přístavního pásma v Hamburku

Labská vodní cesta měla pro nově vzniklý stát zásadní ekonomický význam, v Rakousku-Uhersku byl využíván pro potřeby námořní dopravy přístav Terst, ale ten z pochopitelných důvodů již nepřipadal v úvahu. Československo jako jediná země z vítězných mocností neměla přístup k moři, zároveň tím vzrostla důležitost přístavů v Hamburku a Štětíně.¹⁶⁶

Potřebu Československa zřídit svobodné pásmo v Hamburském přístavu reflektovala již Komise pro mezinárodní režim přístavů, která byla ustanovena na Pařížské mírové konferenci dne 25. ledna 1919. ČSR požadovalo, aby bylo v Hamburském a Štětínském přístavu Německo mezinárodní smlouvou zavázáno ve prospěch Československa zřídit tzv. režim svobodných pásem (dle čl. 328-330 Versailleské úmluvy), tj. zachovat dosavadní režim, zřízený 1914. Dr. Kramář na jednání před Komisí zdůraznil, že Československo nežádá vyjmutí z německé trestní jurisdikce, pouze výjimku na úseku dopravním a celním a možnost si za tímto účelem v přístavu vystavět budovy. Tudíž postoupením výsostných práv nelze chápat jako postoupení suverenity, či zastřenou cesi území.¹⁶⁷ Což je podstatou ex., jedná se o výjimku ze státního impéria, nikoli dominia (viz kapitola 1.5).

Vzorem pro zřízení československého přístavního pásma byla Řecko-Srbská smlouva z května roku 1914 o spoluužívání Soluňského přístavu. Řecko se zavázalo postavit na předem určené ploše Soluňského přístavu budovy na účet Srbska a zaručilo mu svobodu průvozu i manipulace zboží při dovozu a vývozu. Výslovně však bylo uvedeno, že se nejedná o nájem

¹⁶⁵ HOBZA: *Právo mezinárodní...*, s. 80-82.

¹⁶⁶ POLÁČEK, Bohumil. *Mezinárodní říční doprava*. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 246.

¹⁶⁷ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 23. *Přípis MZV o jednání před Komisí z roku 1920*.

nebo postoupení. Správa pozemků a budov však zůstala v kompetenci Řecka, stejně jako přístavní a policejní dohled. Tento režim se ve své podstatě již blíží režimu svobodného pásma. V takovém režimu náleží tato část přístavu Řecku a podléhá řecké jurisdikci, ale policie na ní zasahuje jen ve výjimečných případech. Nejde tudíž o postoupení suverenity, anebo o zastřenou cesi území, ale pouze o postoupení výkonu jistých výsostných práv jako v případě vyslanectví.¹⁶⁸ Dalším příkladem byl francouzský přístav Cette, který za první světové války využívalo Švýcarsko.¹⁶⁹

Nakonec byla přijata dne 28. června 1919 ustanovení ve Versailleské smlouvě, kde je ustanoveno, že „v přístavech hamburském a štětínském pronajme Německo státu československému na období 99 let prostory, které budou podřízeny obecnému řádu o svobodných pásmech a určeny pro přímý průvoz zboží pocházejícího z tohoto státu anebo určeného do něho“¹⁷⁰ a dále, že „ohraničení těchto prostor, jejich úpravu, způsob jejich upotřebení a vůbec všechny podmínky jejich využití, počítajíc v to cenu nájemného, určí komise složená z jednoho zástupce Německa, jednoho zástupce státu československého a jednoho zástupce Velké Británie, tyto podmínky mohou býti přezkoumány každých deset let tímž způsobem“.¹⁷¹

Na mírových konferencích po první světové válce se projevila snaha zavést řád do poškozených ekonomických a dopravních vztahů. Versailleská smlouva upravuje, mimo výše uvedená ustanovení, též tzv. „svobodná pásma v přístavech“, jejichž postavení se velmi blíží exterritorialitě. Tyto byly zřízeny buď samotným Německem před první světovou válkou, nebo následkem Versailleské smlouvy.¹⁷² V článku 328 je ustanoveno vynětí zboží z poplatkové povinnosti (krom dávek statistických), dále v článku 330 celní výjimky.¹⁷³ Napravení a urovnání vztahů v otázkách dopravních bylo též. na konferenci v Portorose v roce 1920. v Barceloně v roce 1921 či na Světové konferenci Janovské v roce 1922. Barcelonskou konferencí byly normalizovány suchozemské vztahy suchozemské a Janovská zase námořní. V důsledku jednání na předchozích konferencích byla dne 9. prosince 1923 (ČSR ratifikována v roce 1932) na Ženevské konferenci přijata Úmluva, v níž byl

¹⁶⁸ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 23. Přípis MZV o jednání před Komisí z roku 1920.

¹⁶⁹ POLÁČEK: *Mezinárodní říční...*, s. 247.

¹⁷⁰ Čl. 363 Versailleské mírové smlouvy uzavřené dne 28. června 1919.

¹⁷¹ Tamtéž, čl. 364.

¹⁷² Tamtéž, čl. 328.

¹⁷³ Srov. POLÁČEK, Bohumil. Československý přístav v Hamburku v kontextu Versailleské smlouvy. *Právní rádce*, 2010, roč. 18, č. 8, s. 28.

inkorporován Statut o mezinárodním režimu v námořních přístavech.¹⁷⁴ Zároveň Statut upravuje zásadu rovnosti ohledně užívání přístavu i co do celních poplatků. Tato rovnost může být odeprána, pokud stát porušil ustanovení tohoto Statutu. Z čl. 15 vyplývá, že se Německo ohledně přístavu v Hamburku nemůže vůči Československu dovolávat ustanovení Statutu ohledně rovnosti ani reciprocity.¹⁷⁵

Po 10 letech od uzavření Versailleské smlouvy a mnoha vzájemných jednání byla uzavřena Nájemní smlouva mezi Svobodným a Hansovním městem Hamburkem a Československou republikou o nájem prostor v hamburském přístavu podle článků 363 a 364 mírové smlouvy Versailleské ze dne 2. listopadu 1929. Na základě této smlouvy byly ČSR pronajaty prostory v hamburském přístavu na 99 let (do roku 2028) a tyto prostory měly být podrobeny ustanovení Versailleské smlouvy o svobodných pásmech.¹⁷⁶ Během 20. století byly tyto prostory několikrát změněny, ovšem podstata bezcelní zóny zůstala zachována. V současné době má Česká republika pronajaty prostory Saalehafen a Moldauhafen, bezcelní zóna však vstupem do Evropské unie ztratila faktického významu.¹⁷⁷

4.1.1 Právo exteritoriality

Mezinárodní nájem spočívá v úplném či částečném postoupení státního impéria. Někteří autoři Lizst, Fleischmann v tomto spatřují zastřenou cesi nebo tzv. úvod k derivativnímu nabytí území. Jako historické příklady slouží nájemní smlouvy z roku 1898 uzavřené Čínou, kterými byl Německu pronajat přístav Kiau-čou, Anglii přístav Vej-Haj-Vej a Rusku Port-Arthur (Liszt dokonce přiznává evropským státům plnou suverenitu).¹⁷⁸ V praxi byly rozeznávány tři kategorie mezinárodního nájmu, a to s převodem všech výsostných práv, s převodem některých výsostných práv a nájem soukromoprávní, na který se vztahovaly pouze vnitrostátní pravidla, nikoli mezinárodní.¹⁷⁹

Právní povaha režimu nájmu Hamburského přístavu byla do jisté míry předběžnou otázkou. Německé návrhy se této otázce vyhýbaly, nicméně z nich byla patrná tendence k uzavření bilaterální smlouvy o soukromoprávním nájmu. Zároveň však už někteří němečtí

¹⁷⁴ Čl. II Zprávy výboru technicko-dopravního a výboru zahraničního o vládním návrhu (tisk 690), kterým se předkládají Národnímu shromáždění k projevu souhlasu Úmluva a Statut o mezinárodním režimu námořních přístavů, podepsané v Ženevě dne 9. prosince 1923.

¹⁷⁵ Úmluva a Statut o mezinárodním režimu námořních přístavů ze dne 9. prosince 1923.

¹⁷⁶ POLÁČEK: *Mezinárodní říční...*, s. 253.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 274-277.

¹⁷⁸ HOBZA: *Úvod do mezinárodního...*, s. 197.

¹⁷⁹ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 23. *Posudek Antonína Hobzy o pamětním spisu německé vlády ze dne 24. března 1926*, s. 6.

autoři (Liszt, Fleischmann) přiznávali československý nárok na zřízení veřejnoprávního nájmu v Hamburku a v souvislosti s ním na nabytí jistých výsostných práv (*Hoheitsrechte*).¹⁸⁰

V rámci jednání s Německem (jak vyplývá z Německého pamětního spisu) se objevilo několik sporných otázek, nejpodstatnější byl právě spor o právní povahu nájmu. Německá vláda spatřovala v ustanovení čl. 363 a 364 pouze *pactum de contrahendo* (smlouvu o smlouvě budoucí), tzn. dohodu mezi Československem a Německem o tom, že v budoucnu uzavřou bilaterální smlouvu. V tomto vznikl spor mezi československou a německou delegací, jelikož němečtí zástupci omezili výklad práv ČSR pouze na čl. 363 a nikoli již na ustanovení čl. 364 a sním souvisejícím „zvláštním“ právem ČSR na užívání svobodného pásma v Hamburku. Jejich cílem bylo uzavřít bilaterální „mezinárodní“ (ve smyslu německého výkladu soukromoprávní smlouvy uzavřené mezi národy) smlouvu mezi Československem a Městským státem Hamburk. MZV i Hobza ve svém posudku tvrdí, že Versailleská smlouva, resp. její ustanovení jsou smlouvou kolektivní a plynou z ní Německu jisté veřejnoprávní povinnosti, resp. nejedná se pouze o slib dvou států o budoucím jednání. Dalším argumentem, který svědčil o veřejnoprávní povaze budoucí smlouvy o nájmu, byl zájem anglické vlády o rozřešení tohoto sporu.¹⁸¹

Nakonec došlo ke konsenzu v tom rozsahu, že Československu bude přiznána „obchodní exterritorialita“, čímž došlo k omezení státní suverenity Německa pouze v ohledu celního území a veřejné správy, např. statistické služby (obchodní a statistické služby řadí profesor Hobza též mezi výsostná práva státu) a práva na užívání vodních ploch před pronajatými pozemními plochami. Německá říše si však nadále ponechala politickou suverenitu nad pásmem, ve které vykonává všechny výsady veřejné moci a na území přístavu vykonává německé zákonodárství a jurisdikci.¹⁸² Přestože československá pozice mohla být z hlediska poskytnutých privilegií výhodnější, jedná se stále povahou o mezinárodní nájem.

4.2 Postavení Lichtenštejnů z pohledu mezinárodního práva

Lichtenštejnská vláda se prostřednictvím svého zastoupení ve Švýcarsku, snažila navázat diplomatické styky s ČSR již po první světové válce. Snad z důvodu opatrnosti ČSR (a dle některých i z nedostatku suverenity Lichtenštejnska) váhalo s uznáním. Jiné státy, jako

¹⁸⁰ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 23. *Posudek Antonína Hobzy o pamětním spisu německé vlády ze dne 24. března 1926*, s. 4.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 12-17.

¹⁸² Tamtéž. *Přípis MZV o praktických výsledcích jednání s Německem*.

např. Británie, Polsko, Francie, Švýcarsko i Itálie uznaly suverenitu Lichtenštejnska už před rokem 1920. Postavení Lichtenštejnska bylo předmětem několika právních analýz, které také předjímalý možné důsledky, vyplývající z exteritoriality knížete z Lichtenštejnu (která by mu jako hlavě státu bezpochyby náležela). Dopisem z 27. května 1921 oznámilo MZV Švýcarsku, že uznání Lichtenštejnska bude projednáno až po vyřešení otázek ohledně pozemků knížete.¹⁸³ Výměnou nót v roce 1938 byl s Lichtenštejnem navázán diplomatický styk. Po Mnichovské dohodě Švýcarsko uznalo Protektorát Čechy a Morava, následkem čehož bylo přerušeno vztahu nejen se Švýcarskem, ale i s Lichtenštejnem.¹⁸⁴ K opětovnému navázání diplomatických styků došlo až výměnou nót v roce 2009.¹⁸⁵

Před vznikem ČSR vlastnil rod Lichtenštejnů na českém území okolo 166 tisíc hektarů půdy, v době meziválečné se tento počet v důsledku pozemkové reformy, zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon), snížil zhruba na 68 tisíc hektarů. Po druhé světové válce byl zbytek pozemků konfiskován dekretem prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.¹⁸⁶

4.2.1 Právo exteritoriality

V rakouské monarchii bylo knížeti z Lichtenštejnu uděleno právo ex. výnosem císaře Františka Josefa I. ze dne 30. července 1851 a později výnosem ministerstva spravedlnosti č. 183 ze dne 10. srpna 1851 inkorporováno do ř. z. Ex. se vztahovala na osobu knížete, jeho manželku a nezletilé potomky. Z ex. pro něj vyplývaly osobní výsady (např. fiskální exempce) a taktéž nedotknutelnost rezidence ve Valticích. Později byla ex. rozšířena i na jeho další rezidence (palác ve Vídni a zámek Lednici) a dva sourozence knížete.¹⁸⁷

Oppenheim píše, že všechna privilegia (vyplývající z ex.) musí být dle mezinárodního práva přiznána panovníkovi, pokud je opravdu suverénem (hlavou suverénního státu). Ničemu

¹⁸³ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 455. *Vyjádření oddělení II-3 MZV ze dne 5. listopadu 1937.*

¹⁸⁴ MRÁZEK, Josef. *Obraz Velká vápenka a majetkoprávní nároky Lichtenštejnů vůči ČR. Právní rádce*, 2001, roč. 9, č. 9, s. VIII-IX.

¹⁸⁵ WIRNITZER, Jan. *Lichtenštejnsko uznalo nezávislost Česka, spor o majetek nechá historikům* [online]. iDNES.cz, 8. října 2009 [cit. 25. května 2019]. Dostupné na <https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/lichtenstejnsko-uznalo-nezavislost-ceska-spor-o-majetek-necha-historikum.A090908_120447_domaci_jw>.

¹⁸⁶ HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století.* Praha: Libri, 2010, s. 123 a násl.

¹⁸⁷ ŽUPANIČ, Jan. *Lichtenštejnský rod v Rakousko-Uhersku. K otázce suverénního postavení dynastie. ČMM*, 2012, roč. 131, Supplementum 3, s. 64-65, srov. HORČIČKA, Václav. *Lichtenštejnové v Československu.* Praha: UJAK, 2014, s. 20.

však dle něj nebrání, aby panovníkovi cizího státu, který není suverénem (např. byl sesazen či abdikoval) byla přiznána ex. vnitrostátním právem, nicméně z mezinárodního práva žádná taková zdvořilost nevyplývá.¹⁸⁸ A contrario pokud by cizí stát uznal Lichtenštejnsko jako suverénní (resp. knížete jako suveréna), knížeti by tímto uznáním příslušela i plná ex. a všechny výsady z ní vyplývající.

Proti uznání Lichtenštejnska a jakýchkoli nároků z toho vyplývajících byl Antonín Hobza. Píše, že knížeti z Lichtenštejnsku nepřísluší z pohledu mezinárodního práva ex., jelikož cizím panovníkům náleží právo ex. pouze pokud:

1. Je jejich stát plně suverénní.
2. Mezi státy není válečný poměr.
3. Dotyčný panovník není v subjekčním poměru ke státu, na jehož území se nachází.

Dle Hobzy Lichtenštejnsko není plně suverénní, jelikož nemá vlastní diplomatické zastoupení, vojska, poštovní správy, ani samostatné justice ve vyšších instancích. Z tohoto a jiných důvodů nemá dle něj kníže nárok na postavení ex. os., tudíž přiznání ex. bude v jeho případě věci nikoli práva ale *courtoisie*.

Hobza dále uvádí, že postavení knížete v Rakouské monarchii bylo stejné jako u ostatní domácí šlechty. Kníže tam měl svůj domicil, nikoli dočasný pobyt, jak je při ex. typické. Ex. hlavy státu musí být v souvislosti s výkonem funkce, což při trvalém pobytu není. Tím, že byl kníže členem panské sněmovny byl v subjekčním (poddanském) poměru ke státu rakouskému.¹⁸⁹

Opak píše Jaromír Sedláček v právním posudku z roku 1928. Dle jeho názoru ČSR uznala Lichtenštejnsko již samotným převratem a panujícímu knížeti tedy přísluší jako hlavě státu právo ex. a všechny výsady a imunity z ní vyplývající.¹⁹⁰ Uvádí, že pozemky ve vlastnictví rodu Lichtenštejnů nejsou kryty imunitou ani exempcí a podléhají obecným zákonům ČSR, zejména pak předpisům o pozemkové reformě.¹⁹¹ Tomu lze přisvědčit i na základě tezí uvedených v této diplomové práci. Z hlediska ex. je prostřednictvím věcné nedotknutelnosti chráněno pouze sídlo (budova velvyslanectví a příbytek)¹⁹². Na ex. a z ní

¹⁸⁸ Srov. OPPENHEIM: *International law...*, s. 441.

¹⁸⁹ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 455. *Posudek Antonína Hobzy o nároku knížete z Liechtensteinu na ex. v území Československé republiky*. s. 1-4.

¹⁹⁰ SEDLÁČEK, Jaromír. *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého*, Olomouc: vlastní náklad, 1928, s. 145-146.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 142.

¹⁹² Viz kapitola 3.1.1.

plynoucí výsady a imunity, zejména nedotknutelnost příbytku a vynětí z povinnosti vojenského ubytování, poukázal (v souvislosti se zámekem Valtice, jako sídla knížete) i zástupce knížecího rodu v přípisu adresovaném Ministerstvu národní obrany.¹⁹³

MZV zastávalo stanovisko, že uznání státu jedním státem nezavazuje druhý stát. Dle argumentace MZV Lichtenštejnsko nemělo vlastního vojska, správu pošt, telegrafů či telefonů, ale uzavřelo se Švýcarskem mezinárodní smlouvu, které se zavázalo správu vykonávat za něj. V roce 1919 Lichtenštejnsko již mělo diplomatické zastoupení ve Švýcarsku. Zároveň požádalo švýcarskou vládu o převzetí zastoupení ve státech, v nichž vlastního zastoupení nemělo. Pro suverenitu Lichtenštejnska však hrálo i to, že vstoupilo do mezistátních vztahů a uzavřelo řadu mezinárodních smluv. Ačkoli zůstalo neutrální ve světové válce, vedlo v roce 1866 válku proti Prusku. Samotné MZV přiznává, že podle teorie práva mezinárodním státem suverénním a neodvislým.¹⁹⁴ Z moderních autorů se k tomu vyjádřil např. Hořčíčka, který uvádí, že už v roce 1866 (po rozpadu Německého spolku) bylo Lichtenštejnsko „*plně suverénní, byť ve velmi úzkém vztahu s Rakouskem*“.¹⁹⁵

Když dne 11. února 1929 zemřel ve Valticích kníže Jan II., v rámci pozůstalostního řízení nebyla řešena (resp. nebyla přiznána) ex. s odůvodněním, že nebyla přiznána vzájemnost. Jeho pozůstalost byla projednána jako pozůstalost jakékoli jiné soukromé osoby a podléhala tedy i dani z pozůstalosti.¹⁹⁶

Dne 23. května 1938 byl okresním soudem ve Vizemberku vznesen dotaz na MS a MZV, zda kníže František Josef z Lichtenštejnu a jeho sestra princezna Marie Teresie z Lichtenštejnu požívají v ČSR právo ex. a jestli může tyto osoby bez omezení předvolat v trestní věci ke svědeckému výsledku jako svědky automobilové nehody (u ex. os. je již samotné doručení předvolání klasickou cestou vyloučeno, jak je uvedeno v kapitole 3.1.1). V replice MS po dohodě s MZV uvádí, že knížeti a jeho sestře sice právo ex. nepřislouší, nicméně není námitek proti tomu, aby soud zachoval ohledy k jejich mezinárodnímu postavení jako členů panujícího rodu cizího státu.¹⁹⁷

¹⁹³ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 455. *Přípis adresovaný Ministerstvu národní obrany ze dne 1. ledna 1919.*

¹⁹⁴ Tamtéž. *Přípis MZV č. 116499/III.-2/23.*

¹⁹⁵ HOŘČÍČKA: *Lichtenštejnové...*, s. 19.

¹⁹⁶ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 455. *Vyjádření oddělení II-3 MZV ze dne 5. listopadu 1937.*

¹⁹⁷ Tamtéž. *Sdělení Ministerstva spravedlnosti ČSR, ze dne 5. června 1938.*

František Weyr uvádí, že jedním z důsledků vynětí z jurisdikce, které požívají ex. os. je i neaplikovatelnost zákona č. 61/1918 Sb. z. a n., o zrušení šlechtictví, řádů a titulů.^{198, 199} Přesný opak tvrdí Antonín Hobza ve svém posudku z roku 1919, kde uvádí, že zákon stanoví zákaz nejen pro státní občany, ale všeobecně. Dle jeho názoru mohou výjimku stanovit pouze smlouvy mezinárodního práva a pokud zákon č. 61/1918 Sb. z. a n. nebude změněn, nemají na užívání titulu nárok např. ani občané britští či francouzští.²⁰⁰ „*Trpění cizích titulatur proti zákonu, snad z důvodu zvláštní zdvořilosti ku příslušníkům státu spřátelených, podkopávalo by autoritu práva, která zejména ve státu novém musí býti hájena za všech okolností, proto Lichtenštejnský kníže nemá nárok na užívání svého šlechtického titulu v republice.*“²⁰¹

V otázce užívání titulu knížetem z Lichtenštejnu zastávalo MZV zásadně negativní stanovisko (stejně jako k tomu, že by měl kníže požívat v ČSR jakýchkoli výsad vyplývajících z ex.²⁰²), oproti tomu Ministerstvo vnitra knížeti možnost užívat titul přiznávalo. Praxe nakonec dovodila, že se zákon č. 61/1918 Sb. z. a n. nevztahuje na cizí státní příslušníky.²⁰³

Ohledně konfiskací po druhé světové válce Weyr podotýká, že je obtížné nalézt v praxi mezinárodního práva případ, kdy nejnižší instance státní administrativy²⁰⁴ zbavuje bez náhrady suverénní hlavu cizího státu nemovitého majetku v rozloze asi 70.000 ha, z tohoto důvodu „*je proto otázkou, jak by se k takovému počínu choval nějaký mezinárodní soudní tribunál, kdyby o něm měl rozhodovati a není vyloučeno, že by v něm spatřoval opatření povahy trestní, a jako takové prohlásil je jako nepřipustné*“.²⁰⁵ Na druhou stranu uvádí, že v případě dekretů se jedná o jeho juridický názor, nikoli politický a poukazuje na oprávněnou mravní

¹⁹⁸ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 455. *Právní posudek Dr. Františka Weyra, o úředních zákrocích proti Liechtensteinskému majetku ze dne 20. srpna 1945*, s. 26.

¹⁹⁹ Nicméně ex. os. jsou podrobeny materiálním (ve smyslu hmotněprávním) správním předpisům (podřadíme-li zde tento předpis) a exempce by v tomto ohledu neměla na uznání titulu vliv. Daný případ bychom mohli subsumovat pod osobní nedotknutelnost (kdyby existoval obyčej, který však žádný dobový autor neuvádí), ale spíše by šlo o pouhou *courtoisii* (pokud by došlo umožnění užívání titulu navzdory zákonu, mezinárodněprávní nárok zde bez obyčeje nebyl).

²⁰⁰ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 455. *Posudek Antonína Hobzy o nároku knížete z Liechtensteinu na užívání plného titulu v republice československé z 30. března 1919*, s. 1.

²⁰¹ Tamtéž, s. 2.

²⁰² HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi...*, s. 123.

²⁰³ Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 456 i č. 1. *Exteritoriálové a konsulové, Lichtenštejnský rod, všeobecné věci, č. j. 33691/III/1921, věc: Liechtenstein, otázka titulatury.*

²⁰⁴ Vyhláška okresního národního výboru v Olomouci č. 470 ze dne 30. července 1945, která prováděla dekrety prezidenta republiky č. 5 ze dne 19. května 1945 a č. 12, ze dne 21. června 1945.

²⁰⁵ Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. *Právní posudek Dr. Františka Weyra o úředních zákrocích proti Liechtensteinskému majetku ze dne 20. srpna 1945*, s. 26.

odpovědnost všech Němců, kteří obývali Německou říši, za vznik druhé světové války (avšak neuvádí, jakou roli dle něj měl v tomto hrát rod Lichtenštejnů).²⁰⁶

Dekrety i vyhláška byly retribučního charakteru a vzhledem k tomu, že za konfiskované pozemky nepříslušela žádná náhrada, by se tím spíše daly tyto akty posoudit jako akty práva trestního vůči ex. os. Dle exteritoriálního práva (viz kapitola 3) požívá hlava státu nedotknutelnosti svého příbytku (z donucení, resp. výkonu rozhodnutí) a absolutní exempce z jakékoli trestní výsosti státní (což je širší pojem než trestní řízení). Otázka konfiskace československého sídla knížat z Lichtenštejnu zůstává spornou až do dnešní doby.

²⁰⁶ Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3. *Právní posudek Dr. Františka Weyra o úředních zákrocích proti Liechtensteinskému majetku ze dne 20. srpna 1945*, s. 26.

Závěr

Tato práce byla zaměřena na genezi exteritoriality z pohledu prvorepublikové právní vědy. Hlavním zdrojem byl detailní příspěvek Vladimíra Vochoče ve *Slovníku veřejného práva*, kterým přiléhavě na československý právní řád adaptuje Oppenheimovo *International law* a zároveň jej v mnoha směrech doplňuje.

V první kapitole jsem se zabýval pojmem exteritoriality a jeho genezí. Institut exteritoriality v souvislosti s teorií exteritoriality vychází z mezinárodního práva obyčejového práva a vyjadřuje specifické postavení diplomatického zástupce, který byl v jejím důsledku (právně) *extra territorium*, tedy mimo území přijímajícího státu. Místo toho bylo prostřednictvím právní fikce považováno, jako by se stále nacházel ve svém domovském státě. Koncem 19. století byl výraz exteritoriality pro svou mnohoznačnost nahrazován pojmem imunity nebo nedotknutelnosti a následně bylo Vídeňskou úmluvou, leč omisivně, od celé konstrukce upuštěno. Pokud dnes označíme jistou osobu nebo věc jako exteritoriální, tak tím uznáváme její nezávislost na státním impériu (územní výsosti), ta může být v různé míře (např. daňová osvobození, jurisdikční exempce apod.). Původním pramenem exteritoriality v historickém smyslu je mezinárodní obyčej, zatímco dnes jde primárně o mezinárodní smlouvy (i když ty často kodifikují obyčej).

Ve druhé kapitole jsem zmínil okruh exteritoriálů byl určen jednak obyčejově a jednak mezinárodními smlouvami (Vídeňská úmluva 1815). Především jde o diplomatické zástupce, členy jejich mise, rodinné příslušníky, ale také o služebnictvo. Další významnou skupinou jsou hlavy státu, tedy především panovníci (suveréni, monarchové), jejichž postavení nejlépe odráží onu základní myšlenku osoby *extra territorium* jako důsledek principu *par in par habet non imperium*. V poslední kategorii je uvedeno též zvláštní postavení vojenských sil (a tedy i vojenských lodí), které bylo obyčejí považováno za exteritoriální.

V třetí kapitole jsem uvedl jednotlivé výsady a imunity, resp. obsah pojmu exteritoriality v meziválečné ČSR. Tato pasáž kopíruje systematiku kapitoly druhé, přičemž se v ní primárně zabývám jednotlivými výsadami a imunitami diplomatických zástupců. Nejdůležitější a historicky první výsadou byla diplomatická nedotknutelnost (osobní i věcná), bez níž by byl výkon funkce diplomatického zástupce značně ztížen, ne-li zcela vyloučen. Nedotknutelnost totiž poskytovala nejen ochranu proti bezprávným zásahům, ale i proti jinak oprávněným donucovacím aktům přijímajícího státu. Nedílnou součástí diplomatických výsad a imunit byly také jurisdikční exempce (resp. imunity), zahrnující řízení před soudem i jinými

orgány dle trestních, civilních či správních předpisů. Z těchto vyplývá, že diplomatické zástupce nešlo v přijímajícím státě stíhat ani žalovat (s výjimkou např. nemovitých věcí). V neposlední řadě diplomatičtí zástupci požívali výsad ve správním právu a fiskálních exempcí (tyto však byly založeny *courtoisii*). Analogicky k postavení diplomatických zástupců požívali stejných a mnohdy ještě širších výsad hlavy státu. Jistá privilegia byla přiznávána také posádkám válečných lodí a vojenských základen, ale oproti hlavám státu a diplomatickým zástupcům byla značně omezena (částečné trestněprávní exempce a nedotknutelnosti).

Poslední kapitola byla věnována dvěma zvláštním případům exteritoriality z meziválečné praxe. Hlavním pramenem pro její zpracování byly informace získané v archivu MZV z fondů právní sekce 1918-1938. Ze stovek různých dokumentů pojem exteritoriality zmiňuje jen pár desítek (s tím, že některé informace se opakují). Jako první případ uvádím přístavní pásmo v Hamburku, které podléhalo zvláštnímu režimu svobodných pásem dle Versailleské smlouvy. To fakticky znamenalo osvobození od dávek a celních poplatků. Vztah mezi ČSR a Německem by se dal popsat jako veřejnoprávní nájem, protože ČSR měla nárok na postoupení výsostných práv. Druhým případem jsou Lichtenštejnové a jejich postavení. Lichtenštejnsko nebylo v ČSR uznáno, a tím pádem nebyla knížatům z Lichtenštejnu přiznána ani exteritorialita, resp. z ní vyplývající výsady (nedotknutelnost sídla hlavy státu). Ta však mohla hrát roli při poválečných konfiskacích (zvláště pokud by byl zámek Valtice uznán jako sídlo hlavy suverénního státu). Vztahy mezi Českou republikou a Lichtenštejnskem jsou díky tomu problematické dodnes.

Po analyzování archivních materiálů a zpracování této práce jsem došel k závěru, že se potvrdila má hypotéza a meziválečné MZV při výkladu jednotlivých právních otázek postupovalo souladně s mezinárodněprávní teorií i praxí. Stejně tak panovala shoda na okruhu osob a jednotlivých výsadách a imunitách exteritorialit. Tato skutečnost byla jistě dána i tím, že Antonín Hobza i Vladimír Vochoč byli v minulosti na MZV zaměstnáni. Jedinou (nikoli však marginální) výjimkou byl vztah MZV k Lichtenštejnsku a jeho knížeti. Z výkladu, kterým se MZV zásadně vychyluje ze své dosavadní praxe, by šlo dovodit jistou účelovost, avšak tradiční mezinárodní právo bylo v tomto ohledu mnohem méně zavazující (byl kladen silný důraz na reciprocitu, která závisela na vůli jednotlivých států). Z tohoto důvodu nelze dle mého názoru jednoznačně dovodit, že by Lichtenštejnsko mělo vůči České republice jakékoli nároky na základě práva exteritoriality, a to i v případě, že by bylo jako suverénní stát uznáno se zpětnými účinky.

Seznam použité literatury

Monografie a příspěvky ve sborníku

BARKER, Craig J. *The Protection of Diplomatic Personnel*. Abingdon: Routledge, 2016, 217 s.

BUREŠ, Pavel. Exteritorialita. In SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (edd). *Encyklopedie českých právních dějin*. 1. svazek. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 452-454.

BYNKERSHOEK, Cornelius van. *Monograph on the Jurisdiction over Ambassadors in Both Civil and Criminal Cases*. Přeložil G. CUMBERLEGE. Oxford: Clarendon Press, 1946, 145 s.

ČEPELKA, Čestmír, ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C.H. Beck, 2008, 840 s.

DAVID, Vladislav a kol. *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*. 2. vydání. Praha: Leges, 2011, 448 s.

DENZA, Eileen. *Diplomatic law: commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*. 4. vydání. Oxford: Oxford University Press, 2016, 556 s.

GROTIUS, Hugo. *On the Law of War and Peace Three Books*. Přeložil F. W. KELSEY. Oxford: Clarendon Press, 1925, 817 s.

GULLOVÁ, Soňa. *Mezinárodní obchodní a diplomatický protokol*. 3. vydání. Praha: Grada, 2013, 336 s.

HOBZA, Antonín. *Právo mezinárodní*. Díl 1. Praha: vlastní náklad, 1915, 126 s.

HOBZA, Antonín. *Úvod do mezinárodního práva mírového*. Díl 1. Praha: vlastní náklad, 1933, 265 s.

HOBZA, Antonín. *Úvod do mezinárodního práva mírového*. Díl 2. Praha: vlastní náklad, 1935, 258 s.

HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*. Praha: Libri, 2010, 288 s.

HORČIČKA, Václav. *Lichtenštejnové v Československu*. Praha: UJAK, 2014, 224 s.

HOWLAND, Douglas. *International Law and Japanese Sovereignty: The Emerging Global Order in the 19th Century*. Milwaukee: Springer, 2016, 232 s.

KADLEC, Karel. Exterritorialita. In OTTO, Jan (edd.). *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 8. Praha: Paseka, 1997, s. 969-970 (1. vydání 1894).

KADLEC, Karel. Exterritoriální. In OTTO, Jan (edd.). *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 8. Praha: Paseka, 1997, s. 970 (1. vyd. 1894).

LISZT, Franz von. *Mezinárodní právo*. Přeložil K. RANDÉ. Praha: Otto, 1911, 160 s.

NEUBAUER, Zdeněk. *Pojem státního území, studie státovědecká*. Praha: Orbis, 1933, 104 s.

OPPENHEIM, Lassa Francis Lawrence. *International law*. London: Longmans, Green & co, 1906, 610 s.

POLÁČEK, Bohumil. *Mezinárodní říční doprava*. Praha: C.H. Beck, 2012, 584 s.

SATOW, Ernest. *Guide to Diplomatic Practice*. London: Longmans, Green & co, 1922, 407 s.

SEIDL-HOHENVELDERN, Ignaz. *Mezinárodní právo veřejné*. 3. vydání. Přeložila M. PAUKNEROVÁ. Praha: ASPI Publishing, 2006, 448 s.

SEDLÁČEK, Jaromír. *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého*, Olomouc: vlastní náklad, 1928, 152 s.

SHELLE, Karel, BÍLÝ, Jiří. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, 508 s.

VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní*. Díl 1. Praha: Wolters Kluwer, 2009, 640 s.

VOCHOČ, Vladimír. Exterritorialita. In HÁCHA, Emil (ed.). *Slovník veřejného práva československého*. Díl 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 571-594 (1. vydání 1929).

VOCHOČ, Vladimír. Diplomatictí zástupci. In HÁCHA, Emil (ed.). *Slovník veřejného práva československého*. 1. díl. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 369-389 (1. vydání 1929).

Odborné články, internetové zdroje a disertační práce

An. Exterritoriality. *Law Magazine and Law Review*, 1894, roč. 19, č. 2, s. 143-154.

MACCHESNEY, Brunson. Tietz v. Bulgaria. *The American Journal of International Law*, 1960, roč. 54, č. 1, s. 165-188.

MRÁZEK, Josef. *Obraz Velká vápenka a majetkoprávní nároky Lichtenštejnů vůči ČR. Právní rádce*, 2001, roč. 9, č. 9, s. I-XII.

POLÁČEK, Bohumil. *Československý přístav v Hamburku v kontextu Versailleské smlouvy. Právní rádce*, 2010, roč. 18, č. 8, s. 28-30.

PULGRET, Miroslav. *Vybrané kapitoly jurisdikce státu v mezinárodním právu*. 2011. Disertační práce. Karlova univerzita, Právnická fakulta, 215 s.

ŠTURMA, Pavel. Exterritorialita. In HENDRYCH, Dušan a kol. (ed). *Právníký slovník* [online]. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009 [cit. 30. června 2019]. Dostupné na <<https://www.beck-online.cz/bo/document-view.seam?documentId=nnptembqhfpw64zrguxgk6dumvzgs5dpojuwc3djorqq&groupIndex=0&rowIndex=0>>.

WIRNITZER, Jan. *Lichtenštejnsko uznalo nezávislost Česka, spor o majetek nechá historikům* [online]. iDNES.cz, 8. října 2009 [cit. 25. května 2019]. Dostupné na <https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/lichtenstejnsko-uznalo-nezavislost-ceska-spor-o-majetek-necha-historikum.A090908_120447_domaci_jw>.

ŽUPANIČ, Jan. *Lichtenštejnský rod v Rakousko-Uhersku. K otázce suverénního postavení dynastie. ČMM*, 2012, roč. 131, Supplementum 3, s. 63-71.

Legislativní akty a Mezinárodní smlouvy

Císařské nařízení č. 69/1916 ř. z. ze dne 19. března 1916.

Císařské rozhodnutí ze dne 25. ledna 1795.

Dvorský dekret ze dne 14. října 1785 č. 481 Sb. z. s.

Dvorský dekret ze dne 7. února 1834 č. 2641 Sb. z. s.

Dvorský dekret ze dne 2. září 1839 č. 375 Sb. z. s.

Vládní nařízení č. 168/1927 Sb. z. a n., jímž se provádí celní zákon, v původním znění.

Výnos Rakousko-Uherského Ministerstva spravedlnosti ze dne 11. května 1892 č. 8879.

Zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního, ve znění zákona č. 91/1934 Sb. z. a n.

Zákon č. 110/1895 ř. z., jímž se uvádí zákon o vykonávání soudní moci a o příslušnosti řádných soudů v občanských věcech právních (jurisdikční norma), ve znění vládního nařízení 106/1934 Sb. z. a n.

Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého, v původním znění.

Zákon č. 114/1927 Sb. z. a n., celní zákon, v původním znění.

Zákon č. 108/1933 Sb. z. a n., o ochraně cti, v původním znění.

Zákon č. 131/1936 Sb. z. a n. o obraně státu, ve znění vládního nařízení č. 157/1936 Sb. z. a n.

Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění zákona č. 67/1952 Sb.

Zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Havanská Úmluva o diplomatických zástupcích z roku 1928.

Úmluva a Statut o mezinárodním režimu námořních přístavů ze dne 9. prosince 1923.

Versailleská mírová smlouva ze dne 28. června 1919.

Vídeňská úmluva o diplomatických stycích ze dne 18. dubna 1961.

Užití kartony z archivu MZV

Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 1.

Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 20.

Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 23.

Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 221.

Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 455.

Archiv MZV, fond VI. sekce MZV 1918-1939, karton č. 456.

Archiv MZV, fond odbory, právní odbory-obyčejné 1945-1954, karton č. 3.

Shrnutí

Tato diplomová práce se zabývá pojetím exetitoriality jako institutu mezinárodního práva veřejného, který zahrnuje diplomatické výsady a imunity. První kapitola se zabývá samotným pojmem exetitoriality, založeném na Grotiově teorii exetitoriality až po Vídeňskou úmluvu, a také zmiňuje možné užití v moderním právu. Ve druhé kapitole jsou uvedeny exetitoriální osoby, což jsou primárně diplomatictí zástupci, ale také hlavy státu a vojenské síly. V třetí kapitole jsou poté zmíněny jejich specifické výsady a imunity, včetně nedotknutelnosti. Poslední kapitola zahrnuje dva zvláštní případy z meziválečné praxe československého Ministerstva zahraničních věcí.

Summary

This master's thesis deals with the concept of exetitoriality as the institute of public international law which contains diplomatic privileges and immunities. The first chapter is about concept itself based on the Grotius theory of exetitoriality ending with Vienna Convention with some mentions on usage of this term in modern law. The second chapter is dedicated to subjects of exetitorial law, primarily diplomatic envoys but also heads of states, armed forces and warships. Their particular privileges and immunities including inviolability are described in the third chapter. The last chapter contains two specific cases from the interwar era which were dealt with by Ministry of Foreign Affairs of the Czechoslovakia.

Klíčová slova

Exetitorialita, extratetitorialita, teorie exetitoriality, výsady a imunity, nedotknutelnost, exempce ze soudnictví, diplomatictí zástupci, práva členů diplomatické mise, diplomacie.

Key words

Exetitoriality, extratetitoriality, theory of exetitoriality, privileges and immunities, inviolability, juridical exemption, diplomatic envoys, rights of legation, diplomacy.